

Korinek László

TENDENCIÁK KORUNK BŰNÖZÉSÉBEN,
BŰNÜLDÖZÉSÉBEN

SZÉKFOGLALÓK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN

A 2013. május 6-án megválasztott
akadémikusok székfoglalói

Korinek László

TENDENCIÁK KORUNK
BŰNÖZÉSÉBEN,
BŰNÜLDÖZÉSÉBEN

Magyar Tudományos Akadémia • 2013

Az előadás elhangzott 2013. október 29-én

Sorozatszerkesztő: Bertók Krisztina

Olvasószerkesztő: Laczkó Krisztina

Borító és tipográfia: Auri Grafika

ISSN 1419-8959

ISBN 978-963-508-693-1

© Korinek László

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Kiadásért felel: Pálincás József, az MTA elnöke
Felelős szerkesztő: Kindert Judit
Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

LEBOMLÓ HATÁROK, MEGHALADOTT IGAZSÁGOK

A 20. század végét és az új évezred kezdetét is a modern állam intézményeinek lebomlása jellemzi. Korábban áthághatatlan, de legalábbis szigorúan őrzött határok szűnnek meg, megkérdőjelezhetetlennek tartott igazságok veszítik el érvényességüket.

A határok eltűnése szó szerint és átvitt értelemben is igaz. Példaképpen említethető az Európai Unió, amelynek területén ma már teljesen szabadon mozognak az emberek. De az elválasztó funkció ott is gyengül, ahol ilyen leépítéseket nem hajtanak végre, hiszen a tömegközlekedés, valamint a kommunikáció fejlődése mindenütt közelebb hozza az egyéneket és a közösségeket.

Mindjárt itt – a példa kapcsán – utalni kell az átalakulások ellentmondásosságára is. Azok ugyanis nem egyenes vonalúak, fékezi őket egyebek mellett a modern állam tehetetlenségi nyomatéka, valamint a hagyományos intézmények mögött álló érdekek súlya. Az uniós belső határok leépülésével egyidejűleg a külső védelmi vonalak határozott megerősítése ment végbe. Valójában azt kell látni, hogy a továbbiakban kifejtendő új – vagy felerősödött – jelenségektől függetlenül a modern állam és az attól elválaszthatatlan jog szerkezete és megközelítései, vagyis a hatalomgyakorlás alapintézményei lényegében nem változtak. Döntően ezek keretei közé kell illeszteni az új próbatételek által életre keltett intézményeket, modelleket, és ez természetesen feszültségek nélkül nem megy. Azt is be kell látni, hogy a lehetőségek korlátozottak. A globális piac például gyakran maga alá tudja

gyűrni a fontos, garanciális intézményeket. A konfliktusok kiéleződése miatt a biztonság hiányát élik át a globális társadalom szereplői (Gönczöl 2010).

Megállapítható persze, hogy a bekövetkezett változások valójában igen gyakran csak a modern államhoz kapcsolódó értékek és megoldások szempontjából újak, letűnt korok intézményei kapnak újra szerepet, legfeljebb más technikai és társadalmi feltételek közepette (tettes-sértett kiegyezés, kínvallatás stb.).

A jelzett változásokat a filozófiai és a kriminológiai gondolkodásban a posztmodern irányzat ragadja meg a legélesebben. E szerint a felvilágosodás klasszikusainak eszméin alapuló, meghatározott elvi tételekre építkező, azokból jól levezethető rendszerek nem működnek a feltételezések és elvárások szerint, velük a mai világ már nem magyarázható. A posztmodern iskolák inkább a káoszelméletet hívják segítségül annak hangsúlyozása mellett, hogy nem teljes zűrzavarról, hanem csupán a kiszámíthatóság korlátozottságáról van szó. Emellett nem tagadják, sőt hangsúlyozzák a kriminalitás társadalomba ágyazottságát, valamint az emberi magatartás kiemelkedően fontos szerepét (Milovanovic 1997; Korinek 2010: 218–221).

Az eddig mondottakból következik – és ennyiben egyet lehet érteni a posztmodern gondolkodókkal –, hogy a bűnözés, valamint az annak kezelésére kialakított intézményrendszer nem szakítható ki a társadalmi-politikai viszonyok egészéből. Magyarul: a bűncselekmények elkövetése és a büntető igazságszolgáltatás intézményei között nincs olyan kapcsolat, amely meghatározó jelentőségű hatásokat idézne elő. Ezért hibás például a visszaszorítandó magatartásokat pusztán vagy legalábbis döntően súlyosabb büntetések kilátásba helyezésével kezelni kívánó kriminálpolitika. Így logikusan a további fejtegetések sem a bűnözés alakulását veszik alapul, hiszen a jelzett változások sem vezethetők vissza arra, a politikai indíttatású magyarázatok ellenére.

Mégis – valójában az eddigieket alátámasztandó – egy rövid kitekintés erejéig érdemes szemügyre venni a világ bűnözésének alakulását. A bűnmegelőzéssel és a büntető igazságszolgáltatással foglalkozó 12. ENSZ-kongresszuson (Salvador, 2010. április 12–19.) áttekintették a rendelkezésre álló adatokat. A különböző kultúrák, jogrendszerek és – nem utolsósorban – statisztikai számbavételek miatt nyilvánvalóan nehéz az összehasonlítás. Általánosságban annyit lehet mondani, hogy a helyzet lényegesen nem romlott, de nem is javult. A kép bűncselekményenként és országoként (régiónként) meglehetősen tarka. A viszonylag jól összevethető emberölések számát illetően Európában és Ázsiában csökkenés állapítható meg, Amerikában az elkövetések száma alapvetően stagnál. A vagyoni elleni deliktumok közül a betöréses lopások, gépjárműlopások szintén lefelé tendálnak, míg meglehetősen meredek emelkedés mutatkozik a kábítószer-bűnözés körében. Megjegyzendő az is, hogy olyan új bűncselekmények jelentek meg – például kalózkodás –, amelyek hosszú ideje nem szerepeltek a statisztikákban (Secretary-General 2010).

Magyarországon az új évezred első tíz évében a regisztrált bűncselekmények számának a csökkenése volt tapasztalható. 2011-ben a megelőző évhez képest 0,9 százalékos növekedés volt, ez számottevőnek nem nevezhető (KSH 2012: 72).

A jövőre vonatkozó előrejelzések differenciáltan közelítik meg a bűnözés várható alakulását, hangsúlyozva, hogy más-más tényezők befolyásolják az egyes kategóriákhoz tartozó cselekmények statisztikai dinamikáját. Nem drámai mértékű növekedést jósolnak a szakemberek például az Egyesült Államokban 2020-ig (Burruss 2007).

Magyarországon Déri Pál prognózisa szerint az emberölések és a család, az ifjúság és nemi erkölcs elleni deliktumok számában csökkenés, az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága, valamint a közrend elleni bűncselekmények statisztikájában emelkedés várható 2025-ig. A vagyoni ellen irányuló elkövetések száma szintén növekedést mutathat, ha a felderítési mutatók nem javulnak. Hasonló a helyzet az erőszakos, garázda magatartásokkal, bár itt igen

jelentős területi eltérések vannak – és lesznek a jövőben is hatékony központi beavatkozás hiányában. A közlekedési bűncselekmények előfordulása várhatóan lényegében változatlan marad, a gazdasági és a korrupciós elkövetések esetében pedig a hivatalos adatok keveset mondanak, hiszen itt nyilvánvalóan óriási a látencia. A szerző szerint összességében a kriminalitás növekedésével kell számolni, de annak mértékét a bűnüldözés jelentősen befolyásolhatja (Déri 2008: 6–7).

Hiba volna a kriminalitás alakulásának értékelését kizárólag az összesített adatokra alapozni, ezt általában nem is teszik. Utalni kell mindenekelőtt a hatóságok előtt ismertté nem váló cselekmények nagy számára. A felderítés eredményessége, valamint a nyomozó hatóságok és a társadalom közötti kapcsolat megfelelő alakulása révén lehetséges, hogy a statisztikában emelkedés mutatkozik, miközben csupán több cselekmény kerül a hatóságok látókörébe. Mindamellett az sem mindegy, hogy konkrétan milyen jellegű deliktumok fordulnak elő. A közvélemény, valamint a tudomány is az elkövetés módja, a sértettek személye és sok más körülmény ismerete alapján tud véleményt formálni a kriminalitás alakulásáról. Ilyen megközelítésben még nehezebb prognózist adni, hiszen például a kábítószernek tekintett egyes anyagok fogyasztásának legalizálásával – amely 2012. november 7-én az Egyesült Államok két tagállamában, Oregonban és Washingtonban népszavazással meg is történt – mind a bűnözés mennyiségi, mind pedig minőségi mutatóiban lényeges változás várható. Általánosságban el lehet mondani, hogy maga a törvényhozás az egyes magatartások büntetendővé nyilvánítása vagy dekriminalizálása révén jelentősen befolyásolja a bűnügyi helyzetet.

Nincsenek tehát olyan riasztó jelek, amelyek a társadalom vagy az állam, esetleg a nemzetközi közösség számára radikális változtatásokat követelő megpróbáltatást jelentenének. A terrorizmus veszélye továbbra is fenyeget, a védekezés jogi keretei azonban kialakultak. A nemzetközi szervezett bűnözés esetében – ahogyan arról a továbbiakban szó lesz – szükség van hatékony intézkedésekre, az együttműködés javítására.

AZ ORSZÁGHATÁROK ÁTLÉPÉSE

A bűnözés nemzetközivé válása nem új jelenség. Bizonyos cselekmények (például csempészet) lényegüknél fogva érintenek több államot, de az elkövetők gyakorlati megfontolásai miatt sem marad meg a kriminalitás az egyes országokon belül. A 20. század végétől azonban az emberek és az adatok áramlásában óriási változások következtek be.

Magától értődően fogalmazódott meg a követelmény: a nemzetközi kriminalitásra nemzetközi bűnüldözéssel kell válaszolni. A dolog mégsem ennyire egyszerű. A döntően ma is az egyes államok egymástól meglehetősen eltérő jogrendszereihez igazodó büntető igazságszolgáltatás nehezen globalizálható. Példaképpen említhető, hogy a kábítószerrel való visszaélés egyes eseteit számos helyen halálbüntetéssel fenyegetik. Ez pedig akadály az ilyen szankciót nem ismerő államokkal való együttműködésben, hiszen a kiadatás iránti kérelem teljesítésének általános feltétele az átadó állam legfontosabb jogelveinek való megfelelés a kezdeményező országban. De magukban a tényállásokban is lehet igen lényeges eltérés. Afrikában például általános a homoszexualitás büntetőjogi fenyegetettsége, Ugandában a visszaesőkre kötelezően kiszabandó halálbüntetést a közelmúltban változtatták életfogytig tartó szabadságvesztésre.¹ Másutt viszont tilos a szexuális orientáció alapján történő bármilyen hátrányos megkülönböztetés. Hasonló nehézségeket okoz az eljárási rendelkezések összehangolása.

Sajnálatos módon azzal is számolni kell, hogy egyes államok, illetve azok vezetői az egyébként hivatalosan általuk is elítélt bűnös tevékenység folytatásában, az elkövetők büntetlenül maradásában érdekeltek anyagilag vagy más okból (Bassiouni 1999: 311). Nemzetközi felháborodást váltott ki például, hogy Azerbajdzsánban egy Magyarországról az ítélet végrehajtása céljából kiadott gyilkost azonnal kegyelemben, sőt állami elismerésekben, kedvezményekben részesítet-

¹ <http://allafrica.com/stories/201209200205.html>

tek.² Mindebből azonban nem következik, hogy bevált volna az a 2000-ben készült előrejelzés, amely szerint 2010-re már „bűnös államok” jöttek volna létre, amelyek intézményesen támogatják a kriminális magatartást.³ Egy ilyen állapotban logikusan merülne fel az államokkal szembeni rendőri és igazságszolgáltatási fellépés szükségessége. Az Egyesült Államok részéről – ahol a hivatkozott előrejelzés készült – kétségtelenül voltak erre utaló megnyilvánulások (már a korábbi időszakokban is), a nemzetközi jog azonban nem teszi lehetővé, de a helyzet szükségessége sem az ilyenfajta magatartást.

Mindezen nehézségek ellenére alapvető szükségszerűség és kikerülhetetlen jövő a bűnüldözés globalizálódása (Bassiouni 1999). Az említett tényezők miatt azonban gyors előrehaladásra nem számíthatunk ezen a téren, miközben a mindenkori helyzethez igen rugalmasan alkalmazkodni képes nemzetközi szervezett bűnözés sokak véleménye szerint az egyik legnagyobb veszélyt jelenti, immár nem csupán a jogrendszerekre és a gazdaságra, hanem az államok szuverenitására is (Andreas 2011).

Az eredmények azonban már ma is elismerést érdemelnek. Igen sok nemzetközi szerződés jött létre a legsúlyosabb, számos esetben több joghatóságot érintően elkövetett bűncselekmények üldözésének az összehangolása érdekében. A népirtástól kezdődően az emberkereskedelmen át a szervezett bűnözésig fontos kérdésekben sikerült megállapodni és széles körben elfogadott elveken alapuló bűnüldözési kereteket kialakítani. Sőt: egyes területeken az anyagi, az eljárási, valamint az intézményes feltételeket is sikerült úgy kialakítani, hogy a nemzetközi

² 2004-ben egy Magyarországon katonai tanulmányokat folytató azerbajdzsáni hallgató, Ramil Safarov baltával megölt egy ugyanazon program keretében itt tartózkodó örmény katonát. Safarovot életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték azzal, hogy feltételes szabadságra legkorábban harminc év elteltével bocsátható. 2012 augusztusában a magyar kormány kiadta az elítéltet Azerbajdzsánnak, ahol azonnal megkegyelmeztek neki, és nemzeti hősként ünnepelték.

³ International Crime Threat Assessment.

<http://clinton4.nara.gov/WH/EOP/NSC/html/documents/pub45270/pub45270chap5.html>

jogba (is) ütköző, kiemelkedő tárgyi súlyú cselekmények miatt nemzetközi büntetőbíróóságok is működnek.

A dolog természeténél fogva még több sikerrel kecsegtetnek a regionális intézmények. Az Európai Unióban, de különösen az azon belül létrejött schengeni együttműködés keretei között ma már lehetőség van az idővesztéssel járó formalitásokat mellőző nemzetközi bűnüldözésre. Létrejött az Europol, vagyis az Európai Rendőrségi Hivatal, amely nem lát el ugyan közvetlen hatósági vagy kikényszerítő tevékenységet, de – információk gyűjtésével, elemzésével és a tagországok rendőrségei közötti koordinációval – egészen közvetlen segítséget nyújt a terrorizmus, a kábítószer-kereskedelem, az illegális bevándorlás, a tiltott radioaktív és nukleáris anyagok csempészése, a lopott autók csempészése, a pénzmosás és az euró hamisítása elleni fellépés terén.

A BŰNÖZÉS KEZELÉSE ELVÁLIK A HAGYOMÁNYOS ÉRTELEMBEN VETT BÜNTETŐJOGTÓL

A modern állam intézményrendszerének kiépítésére nagy hatást gyakorló klasszikus iskola számára elképzelhetetlen volt a bűncselekmények büntető igazságszolgáltatáson kívüli kezelése. A *nullum crimen sine lege* elve a felderítés gyorsaságára és elkerülhetetlenségére vonatkozó igénnyel együtt a törvényesség feltétlen érvényesülését kívánta meg. Ami bűncselekmény, az nem lehet más, és nem lehet más megítélése, mint amit a jog meghatároz. Az emberi jogok egyetemességéből pedig az következik, hogy az ilyen rendszerben a gyanúsítottak, a vádlottak, sőt még az elítéltek is számíthattak az őket megillető védelemre. Kétségtelen tény, hogy a pozitívizmus előretörésével már a 19. század második felében voltak törekvések a szigorú jogi keretek oldására, maga a szabályozás azonban általában megmaradt az egyén és a társadalom számára is megfogható garanciákat nyújtó alkotmányos

rendben. Ehhez igazodott a jogalkalmazás, de a tudományos kutatás is kötődött a büntetőjogi fogalmakhoz, tényállásokhoz.

A múlt század végéhez közeledve azonban ismét felerősödtek azok a tendenciák, amelyek a társadalom védelmét, a veszélyek elhárítását, vagy éppen – bár többnyire kimondatlanul – a közösség és az egyének kontrollját helyezik előtérbe, ezen belül pedig csupán az egyik fontos, de nem kizárólagos eszköz a büntető igazságszolgáltatás. A fegyelmező, illetve a kockázati társadalom keretei között a megelőzésen van a hangsúly. Ennek eszköztára azonban számos területen kegyetlenebb a megtorlásénál. Gondoljunk csupán a „három csapás” büntetékiszabási gyakorlatára, amely értelemszerűen a veszélyesnek tartott bűnözők társadalomból való kivonása útján kívánja elejét venni az általuk elkövethető bűncselekményeknek.

Minőségi változások a büntetőjogon belül

A büntetőjogtól való elszakadás többféle módon ment és megy végbe. Részben úgy, hogy maga a szabályozás formálisan megmarad ugyan a jogág keretei között, de a hagyományos értelemben vett alaptételektől elszakad. Példa erre a jogi személyek felelősségének törvénybe iktatása, amely már több jogrendszerben megtörtént (Fantoly 2008). Ez ellentétes az egyén bűnösségének vizsgálatára fókuszáló, hosszú ideig kikezdzhetetlen megközelítéssel.

Fontos változások mentek végbe az eljárás területén is. Itt említhető az elkövetői minőséget illetően anyagi jogilag is értelmezhető „ellenség-büntetőjog”, amely valójában a garanciális szabályok jelentős részének a kiiktatását jelenti a társadalomra leginkább veszélyesnek tekintett bűnözőkkel szemben (Jakobs 2010). Ez természetesen csak akkor valósítható meg, ha félretesszük az ártatlanság vélelmét: a jogokból való kirekesztés már magában foglal egyfajta ítéletet, és ez nem egy fair büntetőeljárás nyomán fogalmazódik meg. Valójában az Egyesült Államokban a koncepció már meg is valósult. A katonai bizottságokról szóló

2006-os törvény értelmében a „törvénytelen idegen ellenséges hadviselők” (alien unlawful enemy combatants) nem részesülnek az alkotmány által is garantált jogvédelemben, de még a humanitárius nemzetközi jog szabályai sem vonatkoznak rájuk. A katonai bizottságok valójában a végrehajtó hatalomtól függő igazságszolgáltatási intézmények. Az előttük tárgyalt ügyek mindemellett bűncselekmények vádján alapulnak, részben a hivatkozott törvény anyagi jogi szabályainak a felhívásával. Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy mindez ellentétben áll az emberi jogok tiszteletben tartásának a követelményével (Alexander 2012).

A kínvallatás egyrészt abszolút tilalom alatt állt és áll ma is az irányadó nemzetközi és alkotmányos szabályozásban, másrészt sokáig tabunak számított még az említése is, hacsak nem egy elnyomó rendszer embertelenségének igazolására hozták fel. Irk Albert 1928-ban azt írta, hogy a tortúra már csupán szégyenletes jogtörténeti emlék (Irk 1928: 73). Az utóbbi évtizedekben azonban újból napirendre került a kínvallatás intézményesítése, sőt alkotmányos keretek közé illesztése. Alan M. Dershowitz kifejtette, hogy bírói engedély alapján kivételes esetekben – mindenekelőtt terroristákkal szemben – alkalmazható volna a fizikai kényszer információk megszerzése érdekében (Dershowitz 2002: 139–142).

A büntetőjog egyik, ma már kizárólagosnak ugyan nem nevezhető, de a szankció kiszabásakor mégis kiindulási pontnak tekintett tétele a tettarányos büntetés. Az elkövetett cselekmények negatív társadalmi értékelésétől függően a jog tipikusan büntetési tételkereteket határoz meg, amelyek általában től-ig határok között engedik – és követelik – meg az egyéniesítést, valamint a konkrét körülmények értékelését. A pozitivista iskola fellépésétől és hatásától kezdődően számos olyan szempont fogalmazódott meg – egyrészt a jogi szabályozáson belül, másrészt a gyakorlatban –, amely megtöri a tethhez igazított büntetés követelményét. Példaképpen említhető a határozatlan vagy relatíve határozatlan tartamú szabadságvonás, a vádalku, a vádemelés mellőzése és számos egyéb megoldás.

A tettes és a sértett közötti kiegyezés is a klasszikus elveken alapuló büntetőjogi keretek feladását jelenti, másrészt visszatérésként is értékelhető a modern jogszolgáltatás előtti korszak kompenzációs szemléletéhez. Kétségtelen tény, hogy ilyen követelmény a törvényben nem szerepel, mégis nyilvánvaló, hogy ebben az esetben a tetтарыányosság felé mutatnak a jogkövetkezmények, különösen a vagyon elleni cselekmények esetében, amikor is általában a ténylegesen okozott kárt kell megtéríteni.

Vannak olyan bűnüldözési és igazságszolgáltatási koncepciók is, amelyek a büntetőjog eszköztárára építenek ugyan, mégis elszakadnak a vázolt alagondolattól. Ilyen a „fedőbüntetések” kiszabására irányuló stratégia. Különösen a terrorizmus elleni küzdelemben kapott szerepet az a módszer, amely az elkövetőket nem a legveszélyesebb magatartásuk, hanem valami más miatt marasztalja el (Lochner 2008). Ennek oka többnyire a bizonyítás nehézségében rejlik, de más megfontolások (a terrorcsoport más tagjainak a megtévesztése, a szabadságelvonás alatti adatszerzés lehetősége) is szerepet játszanak. Megjegyzendő, hogy a többi megoldással együtt itt sem valami soha nem létezett jelenséggel állunk szemben, hiszen közismert példaként lehet említeni Al Capone esetét, akit az általa valószínűsíthetően (ha az ártatlanság véelme nem illetné meg őt is, akkor azt lehetne mondani: köztudottan) elkövetett igen súlyos cselekményekért nem, csak adócsalásért tudtak elítélni (Szikinger 2011).

A jogág határainak átlépése

Ezúttal is hangsúlyozni kell, hogy a bűnözés elleni társadalmi és közhatalmi küzdelem még a klasszikus felfogás mellett sem szorítkozhatott, nem is szorítkozott soha a büntetőjog alkalmazására. A megelőzés vagy éppen azzal is összefüggésben a börtönből szabadultak utógondozása nyilvánvalóan mindig igényelte más jogágak intézményeinek és a jogon kívüli cselekvésnek a segítségét. Elvi tétel volt, hogy a represszió és a prevenció elválik egymástól mind az intézményrendszert, mind pedig az alkotmányos jogok korlátozhatóságát illetően. A represszió a már

elkövetett cselekményekre való társadalmi és állami reagálást jelentette a büntető igazságszolgáltatás rendjében. Ettől élesen elvált a megelőzés, amely értelemszerűen a bűnös magatartások kialakulásának a megakadályozását szolgálta. Megjegyzendő, hogy a represszív fellépésnek mindig volt megelőzési célja, fordítva viszont ez alkotmányosan nem képzelhető el.

A múlt század végétől kezdődően felerősödtek azok a törekvések, amelyek a büntetőjogon kívül (is) próbálták a kriminalitás elleni harcot folytatni, méghezzá nem csupán a megelőzés terén. Példaképpen említhető a polgári jog alkalmazása a bűncselekménnyel szerzett nyereség elvonása céljából, sőt akár bírói kötelezés útján egyes (különösen a konkrét személyek felelősségét illetően nehezen bizonyítható) bűncselekményt megvalósító magatartások visszaszorítása érdekében is (Cheh 1998). A bűnözés leküzdésére irányuló erőfeszítések ma már a potenciális elkövetőkkel kötött magánjogi szerződések eszközével is élnek. Az Egyesült Királyságban az antiszociális magatartást tanúsító személyekkel – mindenekelőtt fiatalokkal – olyan megállapodásokat kötnek, amelyekben az érintett vállalja, hogy tartózkodik bizonyos magatartások tanúsításától. A vállalt kötelezettségek megszegése esetén már formális közhatalmi szankciókat alkalmaznak vele szemben (Crawford 2003).

Hasonlóan fontos szerepet játszik a közigazgatási jog, illetve annak alkalmazása is. Ebbe a körbe tartozik az Angliában és Walesben (Skóciában némileg eltérő feltételekkel) kibocsátható kötelezés, amelyet antiszociális magatartást tanúsító személyekkel szemben alkalmaznak a mozgásszabadságot és más jogokat korlátozva. A határozatot rendőrségi és önkormányzati előkészítés után a bíróság hozza meg, de a büntetőjogi garanciák (kétséget kizáró bizonyítottság követelménye, terhelti jogok) mellőzésével (Garrett 2007: 849–851). A dolog közigazgatási jellegét támasztja alá az a tény is, hogy Hollandiában már a bíróságok bevonása nélkül bocsáthatnak ki a polgármesterek hasonlóan korlátozó határozatokat a deviáns magatartás visszaszorítása érdekében. Más adminisztratív eszközök is rendelkezésre állnak. Ilyen például szórakoztató vagy más intézmények bezárása

az ott elkövetett (vagy elkövethető) cselekmények miatt. Ennek a megoldásnak a represszív hatása már teljesen egyértelmű (Huisman–Koemans 2008). Magyarországon az 1999. évi LXXV. törvény, illetve annak általános indokolása mondta ki elvi élel, hogy a közigazgatási eszközrendszer részeként funkcionáló rendszert represszív jelleggel is alkalmazandó a kriminalitás, mindenekelőtt a szervezett bűnözés elleni fellépés érdekében.

A közigazgatási eszköztár bővülése mindazonáltal a rendőrség működésére vonatkozó szabályokban és azok alkalmazásában fejeződik ki a legnagyobb mértékben. Itt is rá kell mutatni arra, hogy többnyire nem vadonatúj megoldásokról van szó, hanem mindenekelőtt arról, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszer eredménytelenségéből (megjegyzendő, hogy ezt a kritikát elsősorban a múlt század kilencvenes éveit megelőző korszakban fogalmazták meg, azóta a bűnözés számos országban csökkenő tendenciát mutat vagy stagnál) a döntéshozók a felderítés hiányosságaira következtettek, ezért annak kívántak nagyobb hatékonyságot adni. Így a természeténél fogva nyílt közösségi rendőri munkát – bár formálisan mind a mai napig hangsúlyozva annak szükségességét – egyre inkább felváltotta az adatgyűjtésen és -értékelésen alapuló (intelligence-led) tevékenység, többek megfogalmazásában a korábban „magas rendőrségként” (haute police, high policing) megjelölt, akkor elsősorban politikai irányultságú, zömmel titkos működés (Brodeur 2007).

Amint arról már a tendenciákat elemző korábbi írásban is szó volt, általánosan jellemző, hogy az emberek megfigyelése, a róluk történő, de általuk jórészt ellenőrizhetetlen adatgyűjtés egyben a megóvottság szintjét is növeli, amellet a biztonság érdekében kifejtett tevékenységet a társadalom tagjai akár önkéntes jogkorlátozással is elfogadják, sőt jellemzően támogatják (Korinek 2003). Tudni kell azonban, hogy a proaktív működés szükségképpen érinti vagy legalábbis érintheti az egyének és a szervezetek lehetőségeit, mozgásterét. Üzleti döntések befolyásolása mások által nem ellenőrizhető biztonsági megfontolások alapján, információk átadása bűnüldözési célokból, de minden más érdeket elnyomva nem feltétlenül

állja ki minden esetben a szükségesség és az arányosság próbáját, miközben alig van olyan rendőri tevékenység – beleértve a titkos felderítést is –, amely ne érintene alapvető jogokat. Mi több: ezen a területen már a bűnüldözés és maga a kriminalitás is összemosódik, hiszen a bünszervezetbe beépült fedett nyomozók például nyilvánvalóan nem vonhatják ki magukat a többiek ügyködéséből a lepleződé veszélye nélkül. Ez persze a dolog természetéből adódik. A magyar büntetőeljárás törvény például kimondja [192. § (2) bek.]: „A bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetén az ügyész a nyomozást határozattal megszünteti, ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható fedett nyomozó [...] a cselekményt szolgálati feladata teljesítése közben bűnüldözési érdekből követte el, és a bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik.” Megfogható korlátot csak az jelent, hogy a más életének szándékos kioltásával járó deliktum esetén az idézett rendelkezés nem alkalmazható. Az érdekek mérlegelése pedig azért nehéz, mert az annak alapjául szolgáló tények zömmel ellenőrizhetetlenek. A titkos felderítéssel kapcsolatos veszélyek mind jogi, mind pedig erkölcsi téren azt igényelnék, hogy a jogalkotó különös garanciákkal védje az alkotmányos értékeket (Joh 2009).

A privatizáció, a magánbiztonság kérdéseiről már a korábbi írásban is volt szó (Korinek 2003). Itt annyiban érdemes erre a tendenciára – azaz a védelem jelentős részének az állam és az önkormányzatok közvetlen kontrollja alóli kikerülésére – kitérni, amennyiben az is a büntetőjog szerepének a visszaszorulásához vezet. Arról van szó, hogy még a hivatalos bűnüldözésben is érvényesül a szelekció, és ez azt jelenti, hogy nem minden tényállászerű magatartás kerül a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe, mert a hatóságok különböző megfontolásokból már az inputnál megállítanak ügyeket (Korinek 1988: 117–119). Még inkább így van ez, ha magánbiztonsági szervezetek tagjai észlelnek bűncselekményt. Az őket működtető emberek vagy csoportok sajátos érdekei még inkább az informális megoldások irányába terelhetik a bűnös magatartások kezelését (Simmons 2007).

A vállalkozások mellett a modern állam szigorú szabályokon alapuló büntető igazságszolgáltatási rendszerétől való eltávolodást jelentenek a „társadalmisítás” különböző intézményei és megoldásai is. A közösségi rendőrség eszméjének és gyakorlatának az elterjedése – elsősorban az Egyesült Államokban – logikusan vezetett el a közösségi ügyészség (Gramckow 1997), valamint a közösségi igazságszolgáltatás (Lanni 2005) bevezetésének a szorgalmazásához.

Az anyagi, az eljárási, sőt a büntetés-végrehajtási jogot is érinti, valójában azok hatálya alól von ki ügyeket a „célzott ölés” (targeted killing) gyakorlata. Ez nem más, mint személyek kiválasztása és megsemmisítése állami erő alkalmazásával bűnös tevékenység miatt, de bármiféle formális eljárás lefolytatása nélkül. Hozzá kell tenni: az ilyen kivégzéseken rendszerint azok közül is sokan meghalnak, akik az áldozat közelében tartózkodnak, de egyébként semmi közük az ő bűnösnek tekintett tevékenységéhez. Ez a mellékhatásként bekövetkező sérelem (collateral damage) sajnálatos ugyan – mondják a végrehajtók és a döntéshozók –, de többnyire elkerülhetetlen. A célzott ölés a tapasztalatok szerint egyébként nem csupán az alkotmányos büntetőjog követelményeinek a megsértését okozza, de kontraproduktív is: az ilyen beavatkozások után rendszerint megnő az érintett állam elleni támadások száma. Valójában csak a régi mondás igazolódik be: az erőszak erőszakot szül. Az sem elhanyagolható körülmény, hogy a megoldás elvi alátámasztást ad más államok és szervezetek hasonló akcióinak (Gross 2006).

A rendészeti megközelítés előtérbe kerülése

A modern állam kialakulásától kezdve az európai kontinentális rendszerek hagyományosan megkülönböztették egymástól a represszív büntető igazságszolgáltatást és a veszélyelhárítást szolgáló, a közigazgatás körébe tartozó rendszetet. Az előbbinek mindig volt preventív célja, a rendszet azonban döntően kriminális magatartások megelőzését, nem pedig a megtorlást szolgálta. A büntető igazságszolgáltatás vezérlő elve az igazságosság volt, míg a rendszet keretében a célszerűség szempontja dominált.

A kockázati társadalom, valamint a fegyelmező állam koncepciójának és gyakorlatainak előtérbe kerülése azzal is járt, hogy a kétfajta, különböző jogágakhoz sorolt normacsoport, illetve azok alkalmazása egyre inkább összemósódott. A biztonság iránti igény felértékelődése (Albrecht 2006), a kockázatkezelési felfogás a jogépség megóvása helyett a tényleges veszélyekre való reagálás követelményét helyezte előtérbe a büntetőjog alkalmazása körében is, így valójában a – ha nem is teljesen a hagyományos, közigazgatási eszközrendszert használó – rendészeti „filozófia” talaján jött létre a közeledés a büntető igazságszolgáltatás és a rendészet között. A kölcsönhatásra tekintettel persze ez azt is jelentette, hogy a rendészetben is elszaporodtak a büntetőjogra jellemző megoldások. Példaképpen említhető a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 33. § (2) bekezdésének b) pontja, amely lehetővé teszi a bűncselekménnyel – még nem megalapozottan – gyanúsítható személy szabadságának az elvonását nyolc, indokolt esetben pedig akár tizenkét órára. Ugyanilyen lehetőség a gyanú megalapozottá válása után pusztán ezen az alapon már nincsen, hiszen a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 5. §-ának (2) bekezdése fő szabályként mondja ki, hogy mindenkinek jogában áll szabadlábban védekezni.

A rendészeti szempontok uralkodóvá válása a büntetőjog alakulásában is megfigyelhető. Az Alkotmánybíróság megsemmisítette a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 186. §-át, amely a közterületnek a rendeltetésétől eltérő, életvitelszerű lakhatás céljára történő használatát szankcionálta (Alkotmánybíróság, II/1477/2012). Az elbírálás során nem volt vitatott – ez a szabálysértési törvény indokolásából is kitűnik –, hogy lényegét tekintve büntetőjogi szabályozásról van szó, csupán a társadalmi veszélyesség csekély foka miatt kerültek külön törvénybe a szabálysértési tényállások. Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy sem a hajléktalanoknak a közterületekről való eltávolítása, sem a szociális ellátások igénybevételeire való ösztönzése nem tekinthető olyan legitím, alkotmányos indoknak, amely megalapozná a hajléktalanok közterületen élésének szabálysértéssé nyilvánítását.

A hajléktalanság szociális probléma, amelyet az államnak a szociális igazgatás, a szociális ellátás eszközeivel és nem büntetéssel kell kezelnie. Ebből az következik, hogy tulajdonképpen már a rendészeti megközelítés sem elfogadható, de a bagatell-büntetőjog keretében történő szabályozás különösen kifogásolható.

Szívós Mária alkotmánybíró különvéleményében fogalmazta meg azt a gondolatot, amely nyilvánvalóan a jogalkotó szándékaihoz áll közel: „Elveim és szilárd jogi meggyőződéseim szerint nem sérti (nem sértheti) az emberi méltóságot egy olyan szabályozás (legyen az akár büntető jellegű szankciókkal fenyegető törvény), amely alkalmas lehet arra, hogy az embert az emberhez méltóbb életkörülményeket lehetővé tevő eszközök igénybevételére rávegye, hovatovább az egészséget, végső soron az életet veszélyeztető életmód felől a mind fizikálisan, mind mentális értelemben egészségesebb lét felé terelje.” Kétségtelen tény, hogy az egyént saját magától is védő normák (például a kábítószer-élvezet tiltása, a dohányzás korlátozása) valamilyen szinten léteznek a büntetőjogban és a rendszetben is, a közhatalom által preferált értékeknek kényszer útján történő érvényesítése az egyének akaratával szemben azonban távol áll a büntetőjog eredeti eszmevilágától.

Érdeemes megjegyezni, hogy az Egyesült Államokban a közterületen élést szankcionáló Los Angeles-i rendeletet a kegyetlen vagy szokatlan büntetések tilalmát kimondó 8. alkotmánykiegészítésbe ütközés miatt nyilvánították alkotmányellenesnek [Jones v. City of Los Angeles, 444 F.3d 1118, 1123 (9th Cir. 2006)] azzal, hogy nem alapvetően a (nem túlságosan súlyos) jogkövetkezmények, hanem maga a kriminalizálás teszi elfogadhatatlanná a szabályozást (Gerry 2007). Szintén érdekesség, hogy a zéró tolerancia elvét meghirdető és alkalmazó William Bratton – aki New York City után Los Angelesben lett rendőrfőnök – hangsúlyozta a rendelet szigorú kikényszerítésének szükségességét: a hajléktalanok elzárását várta el minden egyes jogsértés megállapításakor (Allison 2007: 255).

Az Alkotmánybíróság a hivatkozott határozatában a mondottak szerint szükségesnek tartotta a hajléktalanság ügyének a szociális igazgatás és ellátás eszközeivel való kezelését. Ezzel teljes mértékben egyet lehet érteni. Mindazonáltal érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a biztonság fogalmának kiszélesedése, a kockázati társadalom és a fegyelmező állam működése a rászorultakról való gondoskodás körében is érzékelhető. A közhatalom által a megélhetés biztosítása érdekében nyújtott szolgáltatások egyre inkább függnék olyan feltételek teljesítésétől, amelyek közvetlenül, de legalább közvetve a bűnözés elleni fellépést kívánják segíteni (Larkin 2007).

Magyarországon „monoki modell” néven vált ismertté az a szabályozási és jogalkalmazási megoldás, amely szerint a szociális ellátások meghatározott magatartáshoz, például közmunka végzéséhez köthetők. Valójában számos más településen születtek hasonló szellemű normák. Tarnalelesz község 3/1997. (IV. 30.) rendelete 7. §-ának (1) bekezdése egyebek mellett kimondta: „Nem jogosult az aktív korú nem foglalkoztatott személyeket egyébként megillető rendszeres szociális segélyre (megállapításra, folyósításra) az, aki [...] magát személyi tisztaságában, vagy környezetét elhanyagolja (pl. kertjét nem műveli), és ezek miatt mint munkahelyi helyállást, igényességet felmutatni nem tudó eleve kizárja a munkavállalói aktív körbe történő visszakerülés lehetőségéből...”. Az Alkotmánybíróság megsemmisítette az idézett rendelkezést [31/2002. (VII. 2.) AB-határozat], de az ugyanilyen, rendészeti felfogást tükröző szabályozás széles körben elterjedt.

KÖVETKEZTETÉSEK

Világosan látszik, hogy a modern állam intézményrendszere annak eredeti formájában nem tartható fenn a 21. században. Ez azonban nem ad felmentést az alapértékeket sértő magatartások (például célzott ölés, kínvallatás), illetve azok elkövetői számára. A társadalom és az egyén védelme között lehet feszültség, de lényegi ellentmondás nem. Ennek gondolatnak kell áthatnia a változásokhoz való viszonyunkat.

CIVILIZÁCIÓ ÉS BŰNÖZÉS

Elvárható volna, hogy a címben megjelölt két fogalom egyfajta fordított arányosságot fejezzon ki. Logikusan feltételezhető, hogy minél civilizáltabb – műveltebb, fejlettebb – egy társadalom, annál kevesebben szegik meg a törvényt, hiszen a jog az emberek által vallott értékeket és normákat jeleníti meg. A kriminálstatisztika azonban nem igazolja ezt a feltételezést. Éppen ellenkezőleg: a legfejlettebb országokban (Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország, Németország) a legmagasabbak, míg az elmaradott nemzetek esetében pedig jellemzően alacsonyak a mutatók. Inkább az a következtetés adódik tehát, hogy az általános társadalmi haladás a bűnözés növekedését hozza magával.

Valójában mindkét megállapítás elhamarkodott, felületes. Legalább a „milyen civilizáció”, illetve „milyen bűnözés” kérdéseit kellene megválaszolni egy viszonylag alaposabb összehasonlításhoz. A fogalmaknak többféle értelmezésük van. Civilizáció alatt értik általában a fejlődést, az emberi kapcsolatok kulturáltabbá válását, de az ugyanolyan vagy hasonló, más emberi közösségektől azonban eltérő viszonyokat felmutató társadalmakat (európai, kínai stb.) is. A kriminalitás pedig lehet ismert, vagy a hatóságok számára rejtett. Jellemzően a bűnügyi statisztika megbízhatósága is az általános fejlődéssel növekszik, és ez részben már választ is ad az elmaradottabb országok alacsony számaira. Ha az állam védelmet vagy legalább elégtételt tud nyújtani a sértetteknek, akkor ők gyakrabban fordulnak a hatóságokhoz, és ez ismét a kimutatásokban megjelenő bűnözés magasabb szintjét eredményezi.

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a bűnözés nem valamiféle tértől és időtől független jelenség, hiszen az annak viszonyítási alapját képező törvény tartalma szintén a civilizáció minőségétől függ. Az 1978-ban megalkotott Büntető törvénykönyvünk 197. §-a például erőszakos közöszlés miatt szabadságvesztést helyezett kilátásba annak, aki nőt házassági életközösségen kívül erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel közöszlésre kényszerít.

rít. Ebből – és a szöveg logikai értelmezéséből – nyilvánvaló, hogy a cselekményt csak férfi követhette el, bár az erőszak vagy fenyegetés alkalmazásában már nő is részt vehetett társtettesként, továbbá a nők részesei közreműködése is lehetséges volt. A jelenlegi szöveg: „Aki más erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel közöszülésre kényszerít, vagy más védekezésre, illetőleg akaratnyilvánításra képtelen állapotát közöszülésre használja fel, büntetett követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.

A szövegből egyértelműen kitűnik, hogy férfi is lehet az áldozat. Ez azért érdekes, mert itt a jogegyenlőség hiánya az erősebb nemet sújtotta. A szabályozásnak persze inkább elvi jelentősége van, bár a férfivel szembeni cselekmény fiziológiailag nem zárható ki. Gyakorlati szempontból fontosabb a házasságon belüli elkövetés lehetőségének a törvénybe foglalása. A társadalmi tapasztalatok alapján ki lehet jelteni, hogy ezzel a jogalkotó bizonyosan növelte a bűncselekmények számát. Más kérdés persze, hogy az ilyen kriminalitást nehéz felderíteni. A büntethetőség körének a kibővítése haladásnak minősíthető, hiszen az emberi méltóság oltalmazása a mondottak szerint elvileg és gyakorlatilag is szükséges a korábban büntetőjogilag nem értékelt magatartásokkal szemben. Így a bűncselekmények száma is növekedhet, de ez inkább civilizációs vívmányként, semmint valamiféle romlásként jelentkezik.

A civilizáció fogalmáról

A további fejtegetések előtt célszerű rögzíteni, hogyan értelmezzük a civilizáció meglehetősen vitatott, gyakran bírált fogalmát. Természetesen nem az önmagában is rendkívül szerteágazó definíciós és tartalmi problémákat kívánjuk itt megoldani, de éppen a bizonytalanság miatt szükséges, hogy állást foglaljunk mindenekelőtt abban a kérdésben, hogy van-e értelme kriminológiai szempontból vizsgálni a civilizáció hatásait.

Számos tanulmány foglalkozott a civilizáció, valamint a kultúra közötti különbségekkel, illetőleg azonosságokkal. Ennek a kérdéskörnek a beható elemzése is meghaladná a jelen tanulmány kereteit, ezért csupán jelezzük, hogy rokon értelmű fogalmakként értelmezzük a két kifejezést azzal, hogy a civilizáció a nagyobb egység, amely több kultúrát is magában foglal (hasonlóképpen: Wei 2011).

Hangsúlyozni kell mindenekelőtt, hogy a civilizáció európai értékként fogalmazódott meg, valójában az óvilág fejlődésének az eredményeit foglalta magába. François Guizot történészprofesszor 1828-ban a párizsi Sorbonne Egyetemen tartott előadásaiban fejtette ki a fogalom tartalmát, kialakulását. Meghatározása szerint a civilizáció az emberi lét jobb feltételeit jelenti a társadalmi rend eredményeként, a vadság és a barbárság egyéni függetlenségével és jog nélküli állapotával szemben. Értelmezhető folyamatként és fennálló helyzetként egyaránt. Végző soron egyfajta egyetemes fejlődésről van szó, tehát az emberiség egészére érvényes, univerzális tendencia és státus a civilizáció. A haladás a társadalom egészének gazdagodását, továbbá a nemzeten belüli elosztás méltányosabbá válását jelenti. Guizot a pozitívizmus jegyében hangsúlyozta: tényként lehet és kell a fogalmat felfogni (Guizot 1896: 4–11), ennek ellenére az egyes jelzők (pl. „jobb”) nyilvánvalóvá teszik, hogy az axiológiai megközelítés nem hiányzik a gondolatmenetéből. A civilizáció tanának lényegét európai gyökerei ellenére Ázsiában is elfogadták, az ottani viszonyokhoz igazítva Fukuzawa Yukichi dolgozta ki a japán fejlődés elvi tételeit, amelyeket először 1875-ben tett közzé „Egy civilizációs elmélet vázlata” című könyvében (Fukuzawa 2009).

A későbbi szerzők közül témánk szempontjából Norbert Elias magyarul is megjelent munkáját kell kiemelni. „A civilizáció folyamata” című könyv a folyamat sokrétű elemzését adja. A kriminológia számára rendkívül fontosak az erőszakra szóló fejtegetések. Ezek lényege, hogy a fejlődés során a fizikai kényszer kiszorul az emberek közötti kapcsolatokból, egyre inkább a közhatalom monopóliumává válik, és azon belül is szigorú szabályoknak alávetve, korlátozott módon

alkalmazható. Leegyszerűsítve, de nem eltorzítva Elias gondolatát: a civilizáció egyik lényeges ismérve az erőszak háttérbe szorítása (Elias 1987).

A problémák jelentős mértékben abból adódnak, hogy az eszme határozottan összekapcsolódott a gyarmatosítás, általában az európai, illetőleg az ugyanilyen gyökerekből táplálkozó észak-amerikai és japán terjeszkedés elméleti megalapozásával. Ezért sokak számára imperialista eszközként mutatkozott meg a civilizáció. Paradox módon az erőszak kiiktatásával jellemezhető fogalom gyakran a legvéresebb és legbrutálisabb módon történt területfoglalások nyomán kapott hangsúlyt a gyarmatosítás folyamatában (Bowden 2009). A fejlődés alacsonyabb fokán lévőnek minősített államok csak úgy nyerhettek felvételt az európai értékeken alapuló nemzetközi közösségbe, ha elfogadták a saját kultúrájuktól eltérő elveket (Mazower 2006).

A 20. század története különösen élesen világította meg, hogy a civilizáció (vagy civilizációk) fejlődése nem egyenes vonalú. A hanyatlás, sőt a pusztulás ugyanúgy velejárója a históriának, mint a fejlődés. Nem kivétel ez alól a legfejlettebbnek tartott nyugati kultúra sem (Spengler 1994; Toynbee 1994).

Nincs teljes egyetértés a civilizáció egyetemességét illetően. A lényegi azonosságot feltételező szerzők is elismerik az utak eltérését (Guizot 1896; Fukuzawa 2009), mások azonban kifejezetten a különbségeket hangsúlyozzák. Sőt Samuel Huntington elmélete szerint a különböző civilizációk harca a Nyugat hanyatlása mellett meghatározó tényezővé válik a történelem alakításában (Huntington 2008).

A büntető igazságszolgáltatás, illetőleg annak normatív alapja lényegénél fogva értékeket véd, és ez nem érinti azt a Guizot által is hangsúlyozott tételt, amely szerint tényként lehet megállapítani a civilizáció ismérveinek a meglétét vagy azok hiányát. Az értékelés a tények megítélésén nyugszik. Így természetesen fejlődésről is beszélhetünk, amennyiben a társadalmon belüli, valamint a más társadalmakkal való kapcsolatokban a civilizáció szintje változik. Kétségtelenül van

visszafejlődés is. A történelem alakulása általános irányának a meghatározása, valamint a civilizációk harca szerepének a tisztázása nyilván nem a jelen tanulmány feladata. Témánk szempontjából annyit rögzíthetünk, hogy az értékek rombolása az egyébként megállapítható fejlődéstől függetlenül is okozhat súlyos – a bűnözést is érintő – problémákat, a különböző civilizációkat (illetőleg kultúrákat) képviselő közösségek közötti konfliktusok úgyszintén.

A civilizáció és a bűnözés összefüggései

Mivel a civilizáció a mondottak szerint a haladással, az emberi kapcsolatok minőségének javulásával kapcsolódik össze, a vívmányok rombolása nyilvánvalóan negatív értékelés alá esik. Robert H. Jackson, a nürnbergi perben az Egyesült Államok részéről eljáró főügyész lényegében azt fejtette ki, hogy a vádlottak cselekményei azért kriminálisak, mert a civilizáció eredményeit semmisítették meg. A vádbeszédben egyebek mellett a következőket mondta:

„Az igazi sértett fél ebben a perben a civilizáció. A civilizáció valamennyi országunkban még küszködő és tökéletlen dolog. Nem lehet azt felhozni, hogy az Egyesült Államok vagy bármely más ország nem hibás azokért a körülményekért, amelyek okai voltak annak, hogy a német nép könnyen áldozatul essék a náci összeesküvők hízelgésének és megfélemlítésének.

A civilizáció hivatkozik most az agresszió és az általam felsorolt bűncselekmények szörnyű következményeire, a hatalmas fáradtságra, az erőforrások kimerülésére, mindannak a lerombolására, ami szép vagy hasznos volt a földkerekség nagyobb részén, hivatkozik továbbá a pusztító erők jövőbeni még nagyobb potenciális lehetőségeire. Nem szükséges arról vitatkoznunk e szép régi város romjai között, ahol rengeteg polgári lakost temettek maguk alá a romok, hogy morális szempontból az agresszív háború kirobbantása és folytatása a leggonoszabb bűncselekménynek számít. A vádlottak legfeljebb azzal a reménnyel vigasztalhatnák magukat, hogy a nemzetközi jog annyira elmarad az emberiség erkölcsi felfogása

mögött, hogy ezek az erkölcsi lényegüket tekintve bűnös cselekmények jogi szempontból nem tekinthetők törvényellenesnek.

A civilizáció választ követel: tényleg annyira elmaradottak-e a jogszabályok, hogy nem tudnak megbirkózni ilyen méretű bűncselekményekkel, amelyeket ilyen magas beosztásban működött bűnösök hajtottak végre. Nem azt várja Önöktől a civilizáció, hogy lehetetlenné tegyék a háborút. De elvárja, hogy olyan ítéletet hoznak, amely a nemzetközi jog erőit, a nemzetközi jog előírásait, tilalmait és elsősorban szankcióit a béke ügyének szolgálatába állítja, hogy ily módon a világ jó szándékú embereinek »joguk legyen teljesen szabadon élni a törvény védelme alatt«⁴.

Valójában kettős értékelés hangzott el ebben a vádbeszédben. Az egyik a náci háborús bűnösök magatartását érinti, a másik pedig nem is túlságosan rejtett kritika volt a civilizáció mulasztásával szemben. Nevezetesen arról van szó, hogy a vád tárgyát képező cselekmények jogi értelemben vett kriminalizálása és pönalizálása korábban elmaradt. Így történhetett, hogy a vádbeszéd tulajdonképpen magának a civilizációnak az értékeit tette az ítékezés tényleges normatív alapjává. Az ítélet Robert H. Jackson érvelését közvetlen módon nem vette ugyan át, de döntő többségében a váddal egyező tényállást állapított meg.⁵ Ugyanilyen megközelítést alkalmazott a vád és – bár kevésbé explicit módon – az ítékezés a náci terheltek elleni további eljárásokban (Wilke 2009).

A nürnbergi elvek ma is érvényesek, azokat a demokratikus Németország is magáénak vallja. Még akkor is, ha a perrel kapcsolatban jogos aggályok fogalmazhatók meg. A „nullum crimen sine lege” elvéről már az amerikai főügyész is beszélt, de a fegyverek egyenlőségének az elve is sérült, a német áldozatok pedig

⁴ <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/nurnberg/jackson10.html> (letöltés: 2012. 12. 30.).

⁵ Az ítélet szövege a http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/judcont.asp oldalon olvasható (letöltés: 2012. 12. 30.)

semmilyen módon nem jutottak szóhoz. Tény viszont, hogy a mai nemzetközi büntetőbíráskodás gyökerei Nürnbergre nyúlnak vissza (Eser 2006).

Mindezek alapján megállapítható, hogy a civilizáció az emberi társadalom olyan fejlettségét tükröző állapot, amelynek rombolása, az értékeivel való szembehelyezkedés (ma már kodifikált) bűncselekmények elkövetését jelenti. Ebben az értelemben a bevezetőben említett ellentét, illetőleg fordított arányosság kétségtelesen fennáll. Csakhogy a kriminalitás nem szűkíthető az emberi fejlődés értékeit legsúlyosabban sértő magatartásokra. Nyilvánvaló, hogy a nürnbergi perben fel sem merült a náci Németország köztörvényes bűnözésének a problémája. Pedig 1931 és 1943 között igen jelentős, több mint 40%-os csökkenés következett be a hivatalos adatok szerint.⁶ Ezek a számok természetesen nem tartalmazzák a náci törvények szerint legális, de a nürnbergi elvek értelmében bűnös cselekményeket a mindennapi végrehajtás szintjén, például a koncentrációs táborokban és a deportálások során. Ettől függetlenül sem hagyható figyelmen kívül, hogy az említett visszaesés a politikailag nem motivált cselekményekben (pl. lopások) volt megfigyelhető. Hasonló megállapítások tehetőek a civilizációs szempontból kétségtelesen bírálható volt szocialista országok bűnügyi statisztikáját illetően.

Az általános összehasonlításnak a büntetőjog eltérései miatt nem sok értelme van. Egyes deliktumok vagy hasonló jellegű kriminális magatartások esetében azonban már lehet tudományosan is értékelhető következtetéseket levonni. Kézenfekvő példa az emberölések számának az alakulása. A gyilkosság minden ismert kultúrában és jogrendszerben tilos, legfeljebb az élet kioltásának megengedett esetei különböznek. Ráadásul megállapítható, hogy a dolog természeténél fogva ez az a bűncselekmény (csoport), amelynél a rejtve maradás sokkal ritkább, mint más törvényszegések esetében. Számos kutatás foglalkozott az élet elleni kriminalitás és a fejlődés, a civilizáció összefüggéseivel.

⁶ <http://www.floerken.de/geschichte/quellen/1933%20kriminalitaet.pdf> (letöltve: 2012. 12. 30.).

Az összehasonlítható számok azt mutatják, hogy a civilizációs fejlődéssel párhuzamosan – bár az okozatiságot illetően vita van – egyre kisebb az emberölések száma. A középkori Londonban például 100 000 lakosra mintegy húsz gyilkosság esett, az 1600-as évekig ez tízre csökkent, a huszadik században pedig már csupán egy ilyen cselekmény történt a viszonyítási alapként vett népességen belül (Gurr 1981: 313; hivatkozva: Eisner 2003: 84–85). A vagyon elleni cselekmények körében már nehezebb a valóságos trend megállapítása, általánosságban elfogadható azonban, hogy itt az erőszakos kriminalitással ellentétes irányú folyamat ment végbe. A vagyoni-gazdasági jellegű deliktumok száma nőtt a középkortól kezdődően (Hall 2012: 24).

A civilizáció és a bűnözés közötti összefüggések, esetleges okozati kapcsolatok feltárása nyilvánvalóan a kriminalitásra ható tényezők alakulásától függ. Meg kell azonban mondani, hogy ez utóbbiakat illetően távolról sincs egyetértés a tudomány művelői körében. Egyáltalában nem mindegy, hogy mit gondolunk az elkövetések okságáról. A racionális döntések elmélete például abból indul ki, hogy a bűnöző mérlegeli az elérhető előnyöket, valamint a cselekménnyel járó kockázatot, az esetleges negatív következményeket (Korinek 2006a: 119–128). Ebben a megközelítésben a civilizációt kísérő anyagi gazdagodás, valamint a terhelteket is megillető – a felderítés, valamint a felelősségre vonás szempontjából számukra kedvező – jogok feltételezhetően a bűncselekmények számának a növekedését eredményezik. A rutintevékenységek teóriája az alkalmak szerepét hangsúlyozza. Ebben a tekintetben is lehet bűngerjesztő szerepe a civilizációs fejlődéssel járó kommunikációs lehetőségek bővülésének (Korinek 2006a: 128–129).

Kétségtelen tény, hogy van igazság az „alkalom szüli a tolvajt” felfogásban. Az is igaz viszont, hogy az emberek különböző módon reagálnak a kísértésekre. A kellően motivált tettes cselekvése jól magyarázható a „csekély önkontrollal” bíró bűnelkövetőkkel. Ezt a fogalmat a Gottfredson–Hirschi-szerzőpáros használja a bűnözés általános elméletének leírásában (Gottfredson–Hirschi 1990: 171). A csekély önkontroll elméletét számos bíráló érte, mindenekelőtt annak

általános magyarázóerejét illetően. Az viszont vitathatatlan, hogy a társadalmi értékek és normák belsővé tétele, azoknak ilyen közvetítéssel a magatartás irányításában és a korlátok tudatos tiszteletben tartásában megnyilvánuló szerepe a bűnözés ellen hat (Korinek 2006a: 129–139).

A civilizációs fejlődés egyik fontos része – részben mozgatója (Doktor 1912) – a nők emancipációja. Logikus, de nem igazolt az a feltételezés, hogy a társadalmi életben való fokozott részvétel (például a rutintevékenységek elméletével összhangban) a bűnözési aktivitás növekedésével jár. A mennyiségi adatok arra utalnak, hogy a „gyengébb nem” képviselőinek aránya a kriminalitáson belül 10 és 20% között mozog, ritkán (például háborúk idején) emelkedik ezen értékek fölé (Szabó 2012: 4–5). Magyarországon ez a 19. század közepe óta így van. Ezért a női bűnözés növekedéséről csak annyiban beszélhetünk, amennyiben az elkövetett cselekmények száma is megugrott egyes időszakokban, például Magyarországon 1990 körül. Annak ellenére, hogy egyes, tömegesen is előforduló deliktumok hagyományosan női magatartásokhoz kapcsolódnak, ilyen például büntetendővé nyilvánítása esetén a prostitúció. Az inkább férfiakra jellemző cselekmények (pl. erőszakos közöszlész) kevésbé sűrűn fordulnak elő, vagy legalábbis ritkábban válnak ismertté.

Ebben az esetben is keveset mondanak az összesített mutatók. Témánk szempontjából kiemelendő, hogy a személy elleni erőszakos cselekmények elkövetői között rendkívül alacsony a nők aránya (Korinek 2007: 6). A legutóbbi évtizedekben közreadott egyes statisztikák emelkedést jeleznek ugyan, de itt is érdemes a számok mögé nézni: az adatok ugyanis közvetlenül nem a ténylegesen elkövetett cselekmények számát, hanem a bűnüldözői aktivitást jelzik (Steffensmeier et al. 2006). Egyes feminista elméletek szerint a gyengébb nem képviselői kizárólag önvédelemből folyamodnak törvénysértő eszközökhöz (konkrétan: erőszakhoz). Ez azonban az empirikus kutatások adatai alapján egyáltalában nem igazolható (Fiebert–Gonzalez 1997).

A kriminológiának sok egyéb kérdés mellett arra sincs általánosan elfogadott magyarázata, hogy a nők bűnözési aktivitása miért marad el lényegesen a férfiaké mögött. Maga a tény azonban vitathatatlan. Ebből következően pedig az a megállapítás látszik logikusan helyesnek, hogy a „gyengébb nem” társadalmi térhódítása mérséklően hat a kriminalitásra. A civilizációs fejlődés egyik velejárója például a hagyományosan férfifoglalkozások és szerepek nők részéről történő betöltése (pl. rendőrség, katonaság). Így az említett arányok értelemszerűen csökkentik a bűnözés szintjét az érintett csoportokban, méghozzá nem csupán az ismertté vált cselekményekre vonatkozóan.

A civilizáció előrehaladása a demokrácia kibontakozását is jelenti. Ezzel összefüggésben magyarázatra szorul az a közismert jelenség, hogy a diktatúrák megszüntetését vagy lebomlását követő időszakban tipikusan erőteljes növekedés mutatkozik a bűnügyi statisztikában. Ez jellemezte Magyarországot is a rendszerváltás első éveiben. Azt követően csökkenés volt megfigyelhető, bár a szocializmus időszakának alacsony mutatói már nem tértek vissza. Ebből már lehet következtetni arra, hogy nem feltétlenül maga a társadalmi rendszer, hanem a változás folyamata, a szükségképpen jelentkező anomia jár együtt bűngerjesztő hatásokkal.

A fejlett országokban a kifejtettek szerint tipikusan több bűncselekményt regisztrálnak, mint a kevésbé demokratikus rendszerekben. Ez lényegében a civilizációról általában megállapított tényekkel áll összhangban. A legsúlyosabb erőszakos bűnesetek száma alacsonyabb, míg a vagyon ellenieké magasabb a megszilárdult demokráciákban a fejlődő világhoz képest (Lin 2007). Az okozati összefüggésekkel óvatosan kell bánni. Ezúttal is kiemelendő, hogy a közzétett adatok az ismertté vált, tehát a hatóságok, illetőleg a bíróságok által valamilyen módon kezelt cselekményekre vonatkoznak. A magasabb számok tehát nyilvánvalóan részben a jobb rendőri munkának köszönhetőek.

Nem állítható, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszer meghatározó befolyással van a bűnözés alakulására. Más oldalról azonban elhanyagolni sem szabad a szerepét, hiszen az eljárás alá vontak, sőt a tanúk és a hatóságok vagy bíróságok előtt megjelent személyek magatartását nagyban alakíthatják a közhatalom képviselőinek a megnyilvánulásai, a nyilvánosság, a médián keresztül a szélesebb társadalmat is érintően. Ilyen szempontból kiemelendő, hogy a demokrácia intézményei a legkevésbé vannak jelen a bűnözés elleni harc egyes területein. A bírósági tárgyalás többnyire tükrözi a demokratikus vívmányokat, a nyomozásról és a büntetés-végrehajtásról azonban ez nem mondható el (Cole 2001). A letöltött szabadságvesztés után a szabadultak helyzete sem jellemezhető a demokrácia lényegéből fakadó esélyegyenlőséggel (Uggen–Manza–Thompson 2006). A gyakorlati szempontok – miként a később említendő célzott ölésnél, a tortúránál vagy a háborúnál – itt sem igazolják az alkalmazott eszközök szükségességét. Az Egyesült Államokban alkalmazott szabadságelvonási gyakorlat például egyes kutatások szerint valójában a bűnözés emelkedését eredményezi (Pritikin 2008).

A demokrácia – és a civilizáció – értékeit romboló megoldások szükségességét cáfolja, hogy vannak olyan alternatívák, amelyek mind a haladás, mind pedig a hatékonyság kritériumainak megfelelnek. A büntetőjog alkalmazása során a tisztességes eljárás bizonyítottan preventív hatású (Mears 2005; Gau et al. 2012), a szankció kiszabásánál és a végrehajtásnál pedig a „reintegráló megszegyenítés” célját szolgáló döntésektől és intézkedésektől várható eredmény. Mindkét elvi megközelítés abból indul ki, hogy a büntetőhatalom gyakorlása során komolyan oda kell figyelni az eljárás alá vont, illetőleg abban részt vevő személyek érdekeire és megnyilvánulásaira. Soha nem tárgyként, eszközként, hanem mindig a társadalom tagjaként kell kezelni a büntető igazságszolgáltatással kapcsolatba került személyeket. A tisztességes eljárás a terhelt (és mások, pl. sértettek, tanúk) emberi jogainak maximális érvényesítését követeli meg a nyomozásban és a bíróság előtt. A reintegráló megszegyenítés lényege, hogy el kell érni: az elkövető érezzen fele-

lősséget abban a közösségben, illetőleg közösségért, ahova (és ezt kell hangsúlyosan kifejezésre juttatni) tartozik. Nem a kirekesztés, hanem a közösség részéről is felelős befogadás a cél (Braithwaite 1989).

A civilizáció és a bűnözés közötti kapcsolat szempontjából elengedhetetlen a kultúrkonfliktus teóriájának a vizsgálata. Ennek az elméletnek alaptétele az, hogy a bűnöző viselkedés a személy hiányos, félresikerült szocializációjára vezethető vissza. Ugyanakkor az egyén viselkedési normái lényegében lenyomatai annak a csoportnak, ahová tartozik (Korinek 2006a: 104–106). A jelen tanulmány szerzője egy korábbi írásában kifejtette, hogy a bűnözés jelentős mértékben a különböző embercsoportok értékeinek, normáinak, valamint a hozzájuk való kölcsönös viszonyulásnak az eltéréseivel magyarázható. Egy metaforával élve: az elkövetők magatartása egy életstílusra, mégpedig a nomádokéra emlékeztet. A letelepedettekkel való érintkezésük szükségképpen konfliktusokat, számos esetben bűncselekményt eredményez (Korinek 2006b). Hozzá kell tenni, hogy az ilyen problémák kezelése a civilizáció egyik fontos próbaköve. Ezen a területen kiemelkedően fontos az erőszakmentes megoldások, rendezési sémák kimunkálása és alkalmazása.

Ismételten hangsúlyozni kell, hogy a bűnözésnek nincs általános oksági magyarázata, feltehetően azért, mert maga a kriminalitás sem egységes jelenség. Az eddigi áttekintés alapján azonban az a következtetés vonható le, hogy a civilizáció a fejlettebbnek nyilvánított társadalmi viszonyok elterjedésével a bűnözés ellen hat még akkor is, ha a statisztika ezt nem mindig tükrözi. A büntető törvénykönyvekben a legsúlyosabbnak minősített erőszakos kriminalitás esetében az összefüggés nyilvánvaló, más jellegű deliktumoknál pedig akár a növekvő számok mögött is a jog által védett értékek erősödése állhat, például az eredményesebb felderítés révén. A vagyoni elleni cselekmények elszaporodása inkább a civilizációt kísérő jelenségekkel (pl. a vagyon gyarapodása és megszerezhetősége), semmint magával a fejlődési folyamattal áll összefüggésben.

Mindebből okszerűen következik, hogy a civilizáció szintjének az emelése, valamint a vívmányok védelmezése kívánatos a bűnözés elleni fellépés érdekében is. Amint azonban arról szó volt, a fejlődés nem egyenes vonalú, nem mentes az ellentmondásoktól. A civilizáció egyetemességét, történelmi alakulásának ciklikusságát, a nagy kultúrák összecsapását érintő kérdések vizsgálata meghaladja e tanulmány kereteit. Az viszont tagadhatatlan, hogy a vívmányokat veszélyek fenyegetik, egyes – mind földrajzi, mind átvitt értelemben vett – területeken pedig visszalépések figyelhetők meg. Egyet lehet érteni azzal, hogy a totális rendszerek határozott civilizációellenes vonásokat hordoztak (Stivachtis 2010: 13) és hordoznak ma is.

A civilizációt fenyegető veszélyekről

A kifejtettek értelmében haladásnak tekinthető az erőszak közhatalmi monopolizálása, általános háttérbe szorítása. Ebből következően az ezzel ellentétes irányba mutató megoldások intézményesítése egyértelműen a civilizáció ellen hat azért is, mert az emberi magatartások számára akaratlanul is példát szolgáltat.

Egyet lehet érteni Ferge Zsuzsával, aki a következőket írta: „Az egyetlen jogokat biztosító és forrásokat osztársadalmi szinten átcsoportosító intézmény a társadalom által erre felhatalmazott állam. A pozitív irányú (fentről lefelé áramló) újraelosztás persze csak lehetőség, nem következik be szükségképpen. És természetesen a jogalkotást és redistribúciót az állam más célokra – saját hatalma erősítésére, az erősebb csoportoknak való kedvezésre, a társadalmi integráció és az átfogó civilizációs folyamat gyengítésére – is felhasználhatja. Ahhoz, hogy az állam a társadalom egészét szolgáló civilizációs ágensként működjön, valószínűleg egy, az államot magát, illetve a politikai osztályt ’civilizáló’ történelem kell, amely kikezdetlenül teszi az erős jogállamiságot, a működő demokráciát, a hatékony civil kontrollokat. A 22-es csapdája az, hogy a civil társadalom jogok és források nélkül nehezen válik hatékony erővé” (Ferge 2000: 38).

Tény, hogy napjainkban olyan jelenségekkel találkozunk, amelyekről Robert H. Jackson hivatkozott szavai jutnak eszünkbe. A civilizációs fejlődés gyakran használt példája a tortúra kiszorulása a bűnüldözés eszköztárából (Raviv 2004: 135). Napjainkban azonban újból napirenden van a kínvallatás intézményesítésének a szükségessége (Linklater 2007). A hivatkozott történeti fejlődésre tekintettel azonban alapos indokolásra szorul a tortúra alkalmazásának az engedélyezése. Általában az adott helyzet kivételességére, más eszközök bevetésének vélelmezhető sikertelenségére hivatkoznak a fizikai erőszakkal, illetőleg fenyegetéssel párosuló kihallgatások szorgalmazói (Brugger 2000; Dershowitz 2002).

Paradox helyzet áll elő azzal, hogy végeredményben éppen a civilizáció oltalmazása érdekében, legalábbis arra hivatkozva javasolják, számos esetben pedig alkalmazzák is azokat a megoldásokat, amelyek a maguk közvetlenségében ellentmondanak a fejlett világ értékeinek. Nem csupán a tortúráról van szó. A „célzott ölés” terroristának tartott személyek tudatos megsemmisítését jelenti bármiféle eljárás lefolytatása, bármiféle védekezési lehetőség biztosítása nélkül (Melzer 2008).

Általánosságban azt lehet mondani, hogy egyfajta háborús szemlélet, sőt háborús gyakorlat került előtérbe mindenekelőtt, de nem kizárólag (lásd: háború a kábítószér, a bűnözés ellen) a terrorizmussal szemben való fellépés körében. A nemzetközi rend megteremtésére irányuló törekvések katonai eszközökre és módszerekre épülnek, a rendőrség pedig közvetlenül csatlakozik a harchoz: a helyzet pacifikálásával. Így a honvédelem és a közbiztonság oltalmazása jelentős mértékben eltér eredeti rendeltetésétől, a kettő közötti megkülönböztetés pedig egyre inkább értelmét veszti (Neocleous 2011). Ezzel pedig az erőszak felértékelése következik be, ami alapvetően ellentmond a civilizáció elveinek.

Magyarországon néhány szocialista reformot és reformkísérletet követően a rendszerváltás időszakában és azt követően zajlottak le azok az átalakulások, amelyek a totális rendszer lebontásával a civilizáció általánosan elfogadott értékeit érvényesítették a közhatalomban és a lehetőségekhez képest az egész társadalom-

ban. A többpárti demokrácia, az emberi jogok elismerése és védelme a jogbiztonsággal együtt feltétlenül haladásként értékelhető. Ugyanakkor hazánkban is megállapítható, hogy a folyamat nem egyenes vonalú, nem mentes az ellentmondásoktól, megtorpanásoktól, sőt visszalépésektől. Egyértelműen előrelépésként, civilizációs vívmányként értékelhető például a halálbüntetés eltörlése [Reiman 1985; 23/1990. (X.31.) AB-határozat].

Alaptörvényünk V. cikke szerint mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához. A jogos védelem alkotmányos szintre emelése nyílt bevallása annak, hogy az állam és az önkormányzatok nem képesek minden esetben megvédeni az embereket. Ez természetesen így is van, mindenki mellé rendőrt állítani nem lehet. Ebből azonban nem következik az alapjogként történő elismerés szükségessége, hiszen normális körülmények között a jogos védelem szubszidiárius: ha van lehetőség a közhatalom általi oltalomra [Alaptörvény I. cikk (1) bekezdés], akkor ahhoz kell folyamodni.

Az erőszak állami monopóliuma és alkalmazásának korlátozott volta mint civilizációs vívmány tovább erodálódott az új büntető törvénykönyv elfogadásával. A hatályos szabályozás szerint nem büntethető, akinek a cselekménye a saját, illetőleg a mások személye, javai vagy közérdek ellen intézett, illetőleg ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges. A szükségességre való utalás jelzi, hogy a súlyosabb sérülés veszélyével nem járó konfliktusban más ember életének a kioltása nem megengedett. A bírói gyakorlat kimunkálta az arányosság mércéjének alkalmazási kereteit. „Az arányosság kérdésében történő állásfoglalás kialakításánál [...] rendszerint a támadó és a védekező részéről használt eszköz jellegéből kell kiindulni. Ebből ugyanis megközelítő pontossággal következtetést lehet levonni a támadás, illetve az elhárító tevékenység várható következményeire. A használt eszközök veszélyességének az egybevetése mellett ugyanakkor az egyéb körülményekre is figyelemmel kell lenni, így mindenekelőtt a szembenálló személyek fizikai adottságára, valamint a támadási és védekezési

lehetőségekre. Ezek együttes értékelése alapján kell mérlegelni azt, hogy az elhárító tevékenység nem idézett-e elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna” (BH. 2004: 45).

A Büntető törvénykönyvről szóló – 2013. július 1-jén hatályba lépő – 2012. évi C. törvény szakított a jelzett mércével. A jogtalan támadást eszerint úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna, ha azt személy ellen éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve vagy csoportosan követik el, továbbá akkor is, ha az a lakásba éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve vagy csoportosan történő jogtalan behatolás vagy az a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás útján valósul meg. Az arányosság kérdése természetesen nem merül fel, ha a védekező személy élete forog kockán a támadó magatartása miatt. Ezt a helyzetet tételezi fel megdönthetetlen vélelem formájában a jogalkotó az említett körülmények fennállása esetén.

Érdemes felidézni Sólyom Lászlónak a halálbüntetést eltörlő [23/1990. (X. 31.)] alkotmánybíróági határozathoz fűzött párhuzamos indokolását. Szerinte jupon kívüli az a helyzet, amelyben a támadás, valamint annak elhárítása lezajlik: „...a természeti állapot tér vissza azokra a pillanatokra, amíg az életek közötti választás szituációja fennáll. Lélektanilag is ugyanerről van szó: az életösztön megnyilvánulásáról, amely áttörhet minden civilizációs korlátot”. Kétségtelen tény, hogy ma már nem beszélhetünk jogonkívülségről, hiszen az Alaptörvény biztosítja az önvédelemhez (de nem a jogos védelemhez, hiszen a másokat vagy a közérdeket támadó magatartás elhárításáról ott nincs szó) való jogot. Mindez azonban a civilizáció lényegéhez való viszony tartalmát nem érinti. A magánérszak előtti ajtónyitás a hivatkozott vélelem révén az élethez való jog védelmi szintjének határozott és tudatos csökkentését jelenti.

Tudomásul kell venni, hogy az erőszak a civilizáció fejlődése ellenére az emberi társadalom, a kapcsolatok velejárója. Az is tény, hogy a náci Németországot háborúval kényszerítették térdre. Ebből azonban természetesen nem következik,

hogy a győztesek a jogi korlátokat, így a hadijog szabályait, a nemzetközi humanitárius jog normáit lerombolhatták volna. Más kérdés, hogy a valóságban ezek hogyan érvényesültek.

A társadalmi fejlődés vívmányait visszavető intézmények létét a gyakorlat sem igazolja. Az Egyesült Államok Irak elleni háborúja például nem cáfolhatóan inkább a demokráciának az anyaországban való meggyengítéséhez vezetett, nem pedig annak a megtámadott országban történő megerősödéséhez (Anghie 2005: 65). A kínvallatásról már régen bebizonyosodott, hogy legalább annyira alkalmas valótlán tények beismerésének a kicsikarására, mint megbízható ismeretek szerzésére. A középkorban igen sokan vallották be a tortúra hatására a nyilvánvalóan nem létező boszorkányság bűnét. Ha a megbízhatatlanságon túlmenően számításba vesszük a kínvallatás romboló hatását mind a gyanúsítottira, mind pedig az inkvizítorra, a nemzetközi jog hitelének kikezdését, továbbá a megkínzott ember oldalán álló személyek és közösségek várható bosszúját, akkor teljesen nyilvánvaló, hogy gyakorlati megfontolások sem támasztják alá ennek a barbár módszernek az alkalmazását (Costanzo–Gerrity 2009). A célzott ölésekről sem bizonyosodott be egyértelműen, hogy alkalmas a stratégiai célok szolgálatára (Byman 2006). Ami pedig a jogos védelem 2012. évi hazai szabályozását illeti, arról egyértelműen megállapítható, hogy az emberi élet abszolútnak tekintett jogát degradálja a testi épség, a magánélet, a magánlakás sérthetlenségének a biztosítása érdekében, a szabályozás lényegénél fogva rombolja a legalapvetőbbnek tekintett jogi érték oltalmazásának a szintjét.

A civilizációellenes megoldásoknak a vívmányok megőrzését célzó jellege a kifejtettek szerint nem igazolható, tehát nem is fogadható el. A lényegüket illetően bűncselekménynek minősülő magatartások törvényileg elismert rangra emelése nem lehet jó hatással a kriminalitás alakulására.

A TECHNIKA FEJLŐDÉSE ÉS A BŰNÖZÉS

Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a múlt század utolsó évtizedeiben és azóta végbement technikai fejlődés igen nagy hatást gyakorolt a kriminalitásra. A haladás felhasználható vívmányai persze mindig megjelentek az elkövetések eszköztárában. Mégis minőségi változást jelent, hogy ma már a csúcstechnológiai bűnözés olyan, relatíve önálló kategóriaként létezik, amelyre sajátos tényállások épülnek, és amelyet külön erre szakosodott intézmények, egységek tanulmányoznak és üldöznek. Mondani sem kell, hogy ez utóbbiak is a legkorszerűbb apparátust mozgósítják a feladatok teljesítése érdekében.

Az atomenergia hasznosításában rejlő lehetőségek felismerése óta vált igazán köztudottá, hogy a tudományos-technikai fejlődés vívmányai önmagukban semlegesek. Azokat egyaránt lehet békés vagy pusztító célokra alkalmazni. Ebből akár az is következhetne, hogy aggódni nem kell, hiszen az új megoldásokat mind az elkövetők, mind pedig a bűnüldözés alkalmazni tudja, tehát a viszonyok lényegesen nem változnak.

A helyzet mégsem ilyen egyszerű. Nyilvánvaló például, hogy a törvényszegők számára jogi korlátok nincsenek, hiszen éppen a szabályok megsértése révén valószínűsítik meg a deliktumokat. Más a helyzet a büntető igazságszolgáltatásban, ahol szigorú keretek között kell a tényállást, valamint a felelősséget megállapítani. Nem beszélve arról, hogy ezeket a kereteket alapvetően jól előkészített törvényekben kell meghatározni, és ez igencsak sok időt vesz igénybe, miközben a bűnözők azonnal reagálni tudnak bármilyen változásra, fejlődésre.

A továbbiakban a technikai fejlődésnek a bűnözésre és a bűnüldözésre gyakorolt hatását vizsgáljuk. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez csupán az összefüggések egyik iránya. A valóságban kölcsönhatások érvényesülnek, ez azt jelenti, hogy maga a kriminalitás, továbbá a felderítés is kihat a tudomány és a technika alakulására. Példaképpen említhető a bankkártya-hamisítás, illetőleg a tranzakci-

ókhhoz szükséges adatok megszerzésére irányuló törekvés, ez komoly műszaki tudást igénylő, a bankautomatákhoz kapcsolható eszközök kidolgozására vezetett. A rendőri munka során, annak szükségleteihez igazodva dolgozták ki a bűnügyi profilalkotás módszertanát, amely számos technikai megoldás alkalmazására is épít. Ténylegesen tehát egy komplex – nyitott és dinamikus – rendszerről van szó, amelyben nincsenek változatlan helyzetű alrendszerek, elemek. Közismert tény például, hogy a megelőzés vagy a felderítés célját szolgáló (például lehallgatási) eszközök milyen könnyen válhatnak hatásági vagy más jogsértések elősegítőivé.

Valamilyen módon gyakorlatilag minden technikai eszköz (beleértve a kifejezetten bűnüldözésre kifejlesztetteket is) szolgálhatja bűncselekmények elkövetését. A 20. század legvégén felgyorsult fejlődés azonban minőségi változást hozott, mindenekelőtt a számítástechnika és azzal összefüggésben a kommunikáció terén. Ez hirtelen kiszélesítette a kriminális világ mozgásterét a szónak mind átvitt, mind pedig közvetlen értelmében. Még ennél is aggasztóbb, hogy a lehetséges károk köre és nagysága korábban elképzelhetetlen dimenziókba jutott el. A számítógépes bűnözés, valamint a hozzá kapcsolódó (mindenekelőtt a kommunikáció terén jelentkező, illetőleg az annak lehetőségeit kihasználó) bűnözés kiterjedésének és veszélyességének elismerése mellett kiemelendő, hogy távolról sem csupán ebben a körben keresendő a védekezés új lehetőségei. Az élet és a testi épség büntetőjogi védelméről szóló, a bírósági gyakorlat irányítására megalkotott 15. számú irányelv kimondja például: a gondatlanságból elkövetett emberölési cselekmények veszélyessége szempontjából nem hagyható figyelmen kívül, hogy a műszaki, technikai fejlődés folytán egyre több olyan gép, berendezés stb. működik, amely kellő gondosság hiányában az emberi életre veszélyt jelent. Itt nyilván nem elsősorban a számítógépes vagy elektronikai eszközöket használó bűnözésről van szó.

Pontos statisztikát nehéz, sőt lehetetlen adni, hiszen a fejlett technikát alkalmazó bűncselekmények különböző tényállások alá tartoznak. Az egyik, sőt meghatározó jelentőségű alrendszert a számítógépes deliktumok képezik, amelyek maguk is számos megnyilvánulási formában vannak jelen. A szerverek elleni (hacker-)

támadásoktól kezdve a gyermekpornográfia terjesztésén keresztül a személyazonosság-lopásig széles skálán mozognak az elektronika lehetőségeit kihasználó bűncselekmények. Az elterjedtségre vonatkozóan meg lehet jegyezni, hogy az Egyesült Államokban a lakosság 73%-a tapasztalt valamilyen, ellene elkövetett számítógépes bűncselekményt.⁷

Az Európai Bizottság által végeztetett felmérés szerint Magyarországon a megkérdezettek (1010 fő) 3%-a állította, hogy gyakran kap pénzt vagy személyes adatokat – ezen belül banki információkat – kérő elektronikus leveleket, 22% pedig alkalmanként. A faji vagy vallási extrémizmust propagáló anyagokat 3%-uk gyakran, 27%-uk esetenként fogadott. 1% válaszolta, hogy gyakran volt képtelen webes (ezen belül banki) szolgáltatásokat elérni hackertámadás miatt, a megkérdezettek 13%-ánál ez alkalomszerűen fordult elő. A probandusok 2%-a állította, hogy az interneten hirdetett áru vagy szolgáltatás gyakran nem felelt meg az ígéreteknek, becsapták, míg 15% válaszolta, hogy ez néha fordult elő. Személyazonosság-lopásra (adatok megszerzésére törekvés) utaló jeleket a minta 1%-a tapasztalt gyakran, 11%-a pedig alkalmanként. Nincs jelentős eltérés az Európa más országaiban felvett adatokhoz képest.⁸

A csúcstechnológiai bűnözés – amely elsősorban a számítógépes kriminalitást jelenti –, valamint a technika fejlődésének más vívmányait kihasználó elkövetések két csoportba oszthatók. Egyrészt vannak olyan büntetendő magatartások, amelyek korábban is léteztek, de a kapcsolattartási és más lehetőségek a korábbiaknál jobban elősegítik ezek terjedését, így akár nagyságrendileg is növelve a társadalmi veszélyességüket. Ide sorolhatók mindenekelőtt a szervezett bűnözés hagyományos „üzletágai” (kábitószer-kereskedés, emberkereskedelem stb.). Másrészt megjelennek olyan új kriminális megnyilvánulások, amelyek a technika új

⁷ <http://www.cybercrimeswatch.com/tag/cyber-crime-report> (letöltés: 2013. 03. 29.).

⁸ http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_390_fact_hu_en.pdf (letöltés: 2013. 03. 29.).

és fejlődő eszköztára hiányában nem léteznének. Ilyen például a mások rendszerébe való behatolás különböző célok érdekében.

A kriminológia számára mindez több megválaszolendő kérdést vet fel. Az egyik az, hogy a technikai fejlődés hatása jár-e minőségi vagy válaszokat igénylő mennyiségi változásokkal a bűnözés egészét érintően. A másik a megelőzés, a felderítés, az igazságszolgáltatás, sőt a büntetés-végrehajtás válaszainak a keresésére vonatkozik. A közhatalmi reagálás terén nem annyira a technikai, hanem sokkal inkább az alkotmányos korlátokon belül történő megelőzés, felderítés, valamint büntetés problémáira kell megoldást találni. Ennek során nem hagyható figyelmen kívül, hogy a csúcstechnológiai bűnözésre fokozottan érvényes az a tétel, amely szerint kizárólag vagy alapvetően nemzeti szinten a küzdelem reménytelen.

A csúcstechnológiai bűnözés minden veszélyének felismerése és elismerése mellett sem lehet egyetérteni azzal, hogy a kriminológiának lényeges változáson kellene keresztülmennie az új helyzetben. Ronald V. Clarke szerint a bűnözés megértésére való törekvés helyett a megelőzés, valamint a bűnüldözés szolgálatába kellene állítani a tudományt. Nem a „miért”, hanem a „hogyan” megválaszolására kellene törekedni. A kriminológiának tehát közelednie kellene a kriminalisztikához (Clarke 2004). A szerzőnek abban igaza van, hogy a valóságtól és a gyakorlattól elszakadó kutatások kevésbé hasznosak. Mégis Lewin híres mondásában rejlik az igazság: „Nincs gyakorlatiasabb egy jó elméletnél” (Lewin 1952: 169, hivatkozva: Vansteenkiste–Sheldon 2006: 63). A világos alap gondolatokra nem támaszkodó empirikus kutatás és útkeresés ugyanis értelmetlen, sőt káros is lehet. A jó elmélet pedig vezeti a gyakorlati kérdések kutatóit, nem kizárva, sőt feltételezve a visszajelzést, szükség esetén a megfelelő korrekciót.

Új bűnözés?

Egyes kutatók szerint a csúcstechnológia hatására megváltozik a bűnözés hagyományosnak tekinthető világa. Napvilágot látott például olyan elképzelés, amely

szerint az ezredfordulót követően eltűnnek a fegyveres rablások, mert a készpénzforgalom helyébe az elektronikus átutalások rendszere lép (Coutorie 1995: 14). Ilyen strukturális változások egyelőre nem következtek be, és a legközelebbi jövőben nem is várhatók. Annál kevésbé, mert például a fegyveres (vagy felfegyverkezve elkövetett) rablások jelentős része nem csupán készpénz szerzésére irányul. Tény mindazonáltal, hogy átutaltatás révén kisebb kockázattal (hiszen így emberi életet az elkövető nem veszélyeztet, ezért a büntetéssel való fenyegetettsége is általában kisebb) nagyobb összegekre lehet szert tenni, mint a „klasszikus” rablások, elsősorban bankrablások útján. Ezért a jelzett eltolódás elkerülhetetlen, a „hagyományos” deliktumok eltűnése azonban belátható időn belül nem következik be. Megjegyzendő, hogy a *számítógépes bűnözés* általában komoly felkészültséget, tudást igényel, miközben az elkövetők jelentős részének a műveltségi szintje igen alacsony. Arra kell tehát felkészülni, hogy az újfajta elkövetési módok nem szorítják ki a régebbieket, inkább azok mellé lépve hoznak létre és erősítenek fel korábban nem ismert veszélyeket.

A speciális (vagyis nem más cselekmények elkövetését elősegítő) csúcstechnológiai bűnözés központi tényálláscsoportja a számítógépes támadás, behatolás más rendszerekbe, rombolás, vagyis a hacker jellegű tevékenység. Szerteágazó okok miatt és célok érdekében történnek az ilyen manipulációk. A hatályos magyar Btk. [300/C § (1) bek.] egy évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegeti azt, aki számítástechnikai rendszerbe a számítástechnikai rendszer védelmét szolgáló intézkedés megsértésével vagy kijátszásával jogosulatlanul belép, vagy a belépési jogosultsága kereteit túllépve, illetőleg azt megsértve bent marad. Súlyosabban minősül az idegen rendszerben változtatások véghezvitele, illetőleg a működés akadályozása. Külön tényállásban szabályozta a jogalkotó a hacker jellegű cselekmények egyes előkészületi magatartásait, így az elkövetéshez szükséges vagy azt könnyítő program, jelszó, belépési kód vagy más adat megszerzését, készítését, illetőleg más részére való hozzáférhetővé tételét [Btk. 300/E § (1) bek.]. Azt is büntetni rendeli a törvény, aki az elkövetés, illetőleg a 300/E §-ban írt sui generis

előkészületi tevékenység végzését segítő gazdasági, műszaki, szervezési ismereteit másnak a rendelkezésére bocsátja [Btk. 300/E § (2) bek.]. Mindezek alapján elmondható, hogy a hazai jogalkotás a legszélesebb körre kiterjedő védelmet biztosítja a jogtárgynak.

Kifogásolható viszont a hivatkozott tényállásoknak a törvény rendszerében való elhelyezése (Szathmáry 2011; Kiss–Soós 2002). A gazdasági bűncselekmények (XVII. fejezet) körébe illesztés nem juttatja megfelelően kifejezésre a védendő értékek sokféleségét. Ebben a tekintetben a 2013. július 1-jén hatályba lépő új Btk., a 2012. évi C. törvény haladást jelent, mivel a tiltott adatszerzés, valamint az információs rendszer elleni bűncselekmények önálló (XLIII.) fejezetben való szabályozását adja.

A csúcstechnológiai bűnözés hozta magával az „identity theft”, vagyis a személyazonosság-lopás elterjedését. Természetesen korábban is előfordult, hogy valaki – mindenekelőtt a gyanú elterelése céljából – más személynek adta ki magát a bűncselekmény elkövetésekor. Magyarországon ma még önálló deliktumként nem jelent meg, de ez nem jelenti az elkövető büntetlenül maradását, hiszen a személyes adatokkal való visszaélést szankcióval fenyegeti a törvény.

A személyazonosság-lopás során a bűnöző megszerzi valakinek az adatait, illetőleg a rá vonatkozó iratokat. Mások előtt ennek a személynek adja ki magát, majd olyan magatartást tanúsít, amelynek negatív következményei a sértettre hárul(hat)nak (Mitchison–Wilikens–Breitenbach–Urry–Portesi 2004: 18). Nyilvánvaló, hogy ma még a számítógépes hálózatok alkalmasak az ilyen virtuális személycsere elfedésére, így a megszerzett adatokkal sokszorosan vissza lehet élni, akár óriási károkat okozva a személyazonosság-lopás, valamint az annak segítségével végrehajtott egyéb bűncselekmények sértettjeinek. A biometrikus azonosítás elterjedése sem jelent abszolút védelmet, mivel egyes rendszerek az elfogadott jelszóval bejelentkezett személyekhez kapcsolják a nyilvántartott ismérveket, másrészt a továbbítás érdekében azokat digitalizált jelekké alakítják át, amelyek

ismételten megszerezhetővé, bűnös célra felhasználhatóvá válnak. A személyazonosság-lopás az egyik leggyorsabban terjedő és igen nagy károkat okozó bűncselekményfajta (Pert 2003: 170; Gercke 2007: 5).

Az Európa Tanács Budapesten fogadta el 2001-ben a számítógépes bűnözésről szóló egyezményt, amelyet hazánk a 2004. évi LXXIX. törvénnyel hirdetett ki, és tett a belső jog részévé. Ebben magukkal a számítógépes rendszereket közvetlenül érintő, a velük kapcsolatos (csalás, hamisítás) deliktumokon kívül egyes adattartalmak tiltására, a velük kapcsolatos magatartások kriminalizálására vonatkozó rendelkezések is vannak. Ilyen mindenekelőtt a gyermekprostitúció terjesztése, valamint a szerzői vagy a szomszédos jogok megsértése. Mindezek a hazai büntető tényállásokban – bár nem egy az egyben – szerepelnek.

Egyelőre vita tárgyát képezi, hogy létezik-e a számítógépes bűnözésnek olyan megnyilvánulási formája, amely egyfajta terrorizmusként (cyber-terrorism) határozható meg (Manap–Tehrani 2012). Egyes szerzők szerint igen, amennyiben a célpont számítógépeinek és információs technológiájának befolyásolása történik meg, részben az interneten keresztül azért, hogy fizikai, valós sérelmet vagy súlyos csapást okozzon. Más meghatározások a „hagyományos” terrorizmusnak a számítógépes rendszerekre, hálózatokra való ráépülését sorolják a cyberterrorizmus fogalomkörébe (Szádeczky 2008: 3). Van olyan felfogás is, amely egyesíti a különböző célokat: az adatok, azokon keresztül a működtető rendszerek elleni támadásokat, a terrorizmus (és a cyberterrorizmus) propagálását, valamint a szükséges anyagi eszközök megszerzésére irányuló tevékenységet együttesen cyberterrorizmusnak tekintik (Ballard–Hornik–McKenzie 2002: 1009–1010). A különösen nagy kárt okozó számítógépes megnyilvánulások cyberterrorizmussá minősítésére példa az Egyesült Államok Patriot Actjének 814-es cikke, amely ilyen címszó alatt rendeli büntetéssel fenyegetni a súlyos anyagi vagy más sérelmet okozó manipulációkat. Egyet lehet érteni azokkal a szerzőkkel, akik a csúcstechnológiai bűnözés veszélyeinek az elismerése mellett óvnak azok túlértékelésétől is. A cyberterrorizmus

csak a közhatalmat érintő erőszak vagy a lakosság megfélemlítésének eszközeként létezik, ezért önálló létjogosultsága a fogalom használatának nincs.

A számítógépes bűnözés fontos, de nem kizárólagos megnyilvánulása a csúcstechnológia kriminális következményeinek. Az *ipari katasztrófák* szintén összefüggnek a termelés minőségi és mennyiségi teljesítményeivel. A szerencsétlenségek természetesen éppen nem a műszaki-biztonsági megoldások tökéletességét tükrözik, hanem azok kudarcát. A fejlettség és a káros, esetenként pusztító hatások úgy kapcsolódnak, hogy az egyébként jó színvonalon hasznos működést kifejthető berendezések emberi mulasztás (természetesen ilyennek kell tekinteni a tömegszerencsétlenséget okozó műszaki okokat is, hiszen a hiányosságok, illetőleg azok kontrolljának elmaradása az esetek döntő többségében valakinek felróható) következtében meghibásodnak. Kivétel ez alól az olyan természeti esemény, amely a jelenlegi képességeink szerint elháríthatatlanul rombolja az ipari vagy más létesítményt, végső soron katasztrófát okozva.

Az elfogadott meghatározás szerint (Emergency Disasters Database) katasztrófának minősül az a helyzet, amelyben tíznél több ember meghal, száznál többen érintettek, veszélyhelyzetet hirdettek, és nemzetközi segítséghez folyamodtak (Dunavölgyi–Tilki, 2013: 42). Magyarországon a közelmúltban következett be egy ilyen katasztrófa. A MAL Zrt. Ajka melletti X-es tározójából 2010. október 4-én kizúdult a vörösiszap, amely elöntött három települést. Tíz ember meghalt, több mint kétszázan megsérültek, házak váltak lakhatatlanná.

Az ilyen és hasonló tragédiák mögött ritkán áll tudatos, szándékos, netán célzatos emberi magatartás. Éppen ezért nem szükségszerű, hogy az esetek után büntetőeljárás induljon. A közvélemény azonban nehezen fogadja el, ha – akár elévülés okán, akár a szándékosság hiánya, akár más kizáró körülmények miatt – nem keresnek bűnösöket. A vörösiszap-katasztrófát követően szinte azonnal megindították a büntetőeljárást a MAL Zrt. vezérigazgatója ellen. Ezt, valamint a vele szemben alkalmazott szabadságelvonást a miniszterelnök jelentette be

az Országgyűlésben 2010. október 10-én (Dunavölgyi–Tilki 2013: 59). A közlésre tapssal reagáltak a kormánypártok, a Jobbik, valamint az LMP soraiból. A belügyminiszter ugyanazon az ülésnapon így fogalmazott: „A kérdés még az, hogy jelen pillanatban ki még, aki felelős ebben. A vezérigazgató, és még ki? Ezt nyomozza jelen pillanatban a rendőrség, reményeink szerint eredményesen”.⁹ Eszerint egy felelőst már a nyomozás kezdeti szakaszában meg lehetett jelölni, és ez igencsak meglepő az ártatlanság vélelmének elvére épülő demokratikus jogállami büntető-eljárásban.

Megjegyzendő, hogy a képviselők egy része által megtapsolt őrizetbe vételt követően a Veszprémi Városi Bíróság az ügyési indítvány ellenére a vezérigazgató előzetes letartóztatását nem rendelte el, a megalapozott gyanú hiányára és arra hivatkozva, hogy a bizonyítékok megsemmisítése, az eljárás akadályozása nem valószínűsíthető. Érdeemes ezzel kapcsolatban felidézni a belügyminiszter úr szavait, aki a 2010. október 10-i parlamenti ülésen bejelentette: „Bizonyítékok megsemmisítésére nem kerülhetett sor, hiszen a nyomozás elrendelésének pillanatában a gyárban lefoglalásra kerültek azok az iratok, amelyek a későbbiekben a tevékenységüket bizonyítják.” A szökés, elrejtőzés veszélye még az ügyési indítványban sem szerepelt.

Új büntetőjog?

A technikai fejlődés felgyorsította, részben elő is idézte azt a folyamatot, amelynek során egyre világosabbá vált: a hagyományos büntetőjog nem alkalmas az újfajta veszélyek megfelelő kezelésére. Arról van szó, hogy a modern állam alapvetően a bűnösséghez igazította a szankciók alkalmazását. Az itt tárgyalt jelenségekre jellemző viszont – éppen a technika megnövekedett jelentősége miatt –, hogy akár enyhe fokú gondatlansággal, esetenként még annak hiányában is olyan károkat lehet okozni, amelyek a közgondolkodás szerint nem maradhatnak követ-

⁹ *Országgyűlési Napló*. Az Országgyűlés 2010. október 11-i ülése.

kezmények nélkül. Ezek körében pedig, amint azt a vörösiszap-szerencsétlenség példája is mutatja, központi helyet foglal el a büntetőjogi büntetés. Hozzá kell tenni: még a szándékosság sem feltétlenül jelent valami mély társadalomellenes beállítottságot az elkövetők részéről. Közismert például, hogy a képességeiket és tudásukat próbáló diákok közül kerül ki a hackertámadók nem elhanyagolható része, de vannak olyanok is, akik csupán érdekes időtöltésnek tekintik a manipulálást (Mangasuli 2012).

A bűnösség foka és a bekövetkezett eredmény közötti ellentmondás a gondatlan bűncselekmények szabályozására, valamint a kapcsolódó jogalkalmazás problémáira hívja fel a figyelmet. A társadalom védelme érdekében szükséges a legnagyobb fokú gondosság elvárása azoktól, akik a veszélyeket, esetleg akár a katasztrófákat is előidézhetik.

A büntetőjog hagyományosan a szabad és tudatosnak feltételezett választáson alapuló egyéni felelősség elvére épül. Ehhez kapcsolódnak az alkotmányos eljárási garanciák, például az ártatlanság vételeme. Napjainkban ezek az alapok rendülnek meg, hiszen a szabályozás és a joggyakorlat is az objektív felelősség irányába tolódik, másrészt a szervezetek, a jogi személyek büntetőjogi fenyegetettsége is fennáll. Az okok között a mondottak szerint nyilvánvalóan jelen vannak a technikai fejlődés említett, büntetőjogilag releváns problémái.

Ezek a tendenciák súlyos, a büntető igazságszolgáltatás egész rendszerét érintő kérdéseket vetnek fel. Nem csoda, hogy a szabályozás és az ítélkezési gyakorlat igen sokáig ellenállt a gondatlanság felelősségi alapként történő kezelésének (Hall 1963; Finkelstein 2005; az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága: *Morissette v. U.S.* 342 U.S. 246, 1952). Az ilyen bűnösségi alakzat azonban ma már általánosan elfogadott része a büntető törvénykönyveknek. Elvi megalapozásként a lélektani megközelítéstől elszakadó normatív felfogás hívható fel, amely szerint a gondatlanság értelmezhető kizárólag, de még csak alapvetően sem lelki tényezők konstellációjaként. Ebből következően a törvényben megfogalmazott elvárható

magatartás és a tényleges viselkedés összehasonlítása a valóságos lelki tényezők feltárása hiányában is a gondatlanság megállapításához, elmarasztaláshoz vezethet (Békés 1974: 9–56; Colvin 1982: 350–361; Fletcher 1971).

A társadalom védelmének előtérbe kerülése egyre inkább feszegeti az objektív felelősség büntetőjogi elismerésének a kérdését. Itt arról van szó, hogy a magatartás megfelel az elvárhatóság törvényi követelményeinek, kizárólag a bekövetkezett eredmény miatt vonják a terheltet felelősségre. A szó legszorosabb értelmében vett büntetőjogon belül ez elképzelhetetlen (lásd pl.: 2/1999. büntető jogegységi határozat). Olyan esetekben azonban, amelyeket lényegüknél fogva, az alapjogok és nemzetközi egyezményben biztosított garanciák érvényesítése céljából az Emberi Jogok Európai Bírósága a büntetőeljárással azonos jellegűnek tekint, már egyáltalában nem kizárt az objektív felelősség megállapítása. Ezen az alapon ítélte meg például a Garyfallou AEBE kontra Görögország ügyben (18996/91 sz. kérelem, 1997. szeptember 24-i ítélet) egy vállalat közigazgatási bíróságolásának közigazgatási ügyét a testület, megkövetelve az alapvető garanciákat.

Ezzel szemben a magyar Alkotmánybíróság elutasította azt a bírói kezdeményezést, amely annak megállapítására irányult, hogy a növényvédelemről szóló 2000. évi XXXV. törvény egy adott ügyben nem alkalmazható. Az alapul szolgáló norma szerint a földhasználó köteles az adott év június 30. napjáig az ingatlanon a parlagfű-virágbimbó kialakulását megakadályozni és ezt az állapotot a vegetációs időszak végéig folyamatosan fenntartani. Ellenkező esetben bírság kiszabásának van helye. Az adott eljárásban megállapították, hogy az érintett vállalkozás a legkorszerűbb vegyszerrel irtotta a gyomnövényt, de objektív okok miatt hatástalanul. Egyéb (kézi) irtásra idő hiányában nem volt lehetőség. Ennek ellenére bírságot szabtak ki, amelynek a jogszerűségét az Alkotmánybíróság megerősítette. Egy korábbi határozatára is visszautalva kimondta a testület: „Önmagában az a tény, hogy a jogalkotó az általános felelősségi alakzat szerint szankcionál-e, avagy az általános szabályoktól eltérő, speciális rendelkezések megalkotását tartja szükségesnek, és már a szabályok véltlen megszegése – azaz lényegében a vétkességtől

független objektív felelősség fennállása – esetén is lehetősége van bírság kiszabására, a jogbiztonságot nem sérti, sőt erősíti” [3052/2013 (II. 28.) AB-határozat]. Ugyanilyen „büntetőjogias” megoldások vannak a jövedéki törvényben is, ahol általánosnak mondható az objektív felelősség. Sajátos módon hozza be az objektív felelősséget az új Btk. (2012. évi C. törvény), amely kimondja [22. § (2) bek.], hogy az élet elleni támadásnak kell tekinteni a személy elleni agressziót, ha azt például éjjel vagy csoportosan követik el. A rendelkezéshez fűzött indokolás félreérthetetlenül teszi a következmények elviselésének objektív alapját, vagyis akár a megtámadott által okozott halál elszenvetését: „Támadáson a védett jogi tárgy emberi magatartással történő sértését, illetve fenyegetését kell érteni. A támadás objektív ismérve annak jogtalansága. A gyermek, a beszámíthatatlan, a gondatlanul vagy vétkesen eljáró személy támadása is lehet jogtalan.” Nincs helye a támadó szándéka mérlegelésének, a sértési szándék komolyságának. Ha egy kisgyermek éjszaka megüt vagy megrúg egy felnőttet, akkor őt meg lehet ölni. Ez olyan objektív felelősség, amelyet ugyan nem követ büntetőjogi szankció, de a büntető törvénykönyv szabályozza, a jogszerűnek tekintett következmény pedig az élet elvesztése is lehet.

Mindazonáltal remélhető, hogy a jogalkalmazás értelmezés útján „finomítja” a hivatkozott szabályok tartalmát. Általánosságban azt lehet mondani, hogy a büntetőjog ellenállást tanúsít a felelősség objektív irányba történő elmozdulásával, illetőleg az erre irányuló szándékokkal szemben. A társadalom védelmére irányuló közhatalmi törekvések éppen ezért oda vezetnek, hogy a voltaképpeni büntetőjogi célokat a jogág keretein kívül igyekeznek elérni. A közigazgatási természetűnek kinyilvánított bírságok (megjegyzendő, hogy ugyanolyan szankció, csak éppen az elnevezése más a pénzbüntetésnek), a polgári jogi eszköztár mozgósítása, a jogágba nehezen sorolható titkosrendőri beavatkozások mind-mind ilyen rendeltetésűek (Korinek 2013). Megjegyzendő, hogy nem csupán az anyagi, hanem az eljárási jogban is érvényesül egyfajta objektív felelősség, vagyis a konkrét bűnösségtől független jogkorlátozás. Az előzetes letartóztatás nem előrehozott büntetés

ugyan, de ténylegesen szabadságvesztést jelent olyan személyek számára, akiket nem ítélték el, és lehet, hogy nem is fognak. Az „ellenség-büntetőjog”, esetleges bevezetése, illetőleg az Egyesült Államokban alkalmazott „törvénytelen idegen ellenséges hadviselőnek” való minősítés a végletekig korlátozza az érintett személyek védekezési jogát (Korinek 2013: 25).

Helyeselni lehet, hogy a magyar büntetőjog az elítéléshez megköveteli a bűnösséget, az objektív felelősséget közvetlenül nem ismeri el. Lényegében ezzel függ össze, hogy a jogi személyekkel szembeni következmények nem a Btk.-ban kaptak szabályozást. Ugyanakkor a társadalom fokozott védelmére irányuló törekvésekkel is egyet lehet, egyet is kell érteni. Az is helyeselhető, hogy ezek egyre nagyobb mértékben a büntetőjog keretein kívül maradnak. Annál inkább, mivel nem csupán az objektív felelősség, hanem a megelőzés is minden korábbinál nagyobb hangsúlyt kap a csúcstechnológiai bűnözés elleni fellépésben. Tulajdonképpen arról van szó, hogy nem a felelősség keresése az elsődleges cél, hanem a károk, negatív következmények lehetőség szerinti elkerülése vagy legalább mérséklése. Ez pedig döntően nem büntetőjogi feladat, sőt e jogág jellegétől idegen. Helyesen állapítja meg Irk Ferenc, hogy a büntetőjognak van egyfajta szimbolikus szerepe, vagyis nem a közvetlen értelemben vett hatékonyság, eredményesség, hanem az igazságosság szolgálata kell, hogy jellemezze az alkalmazását. Ennek érdekében minden látványos politikai-törvényhozói reagálással (új tényállások kreálása és a büntetések szigorítása) szemben érvényesíteni kell a jogág alkotmányos helyzetéből is adódó követelményeket. Ilyen például a társadalomra veszélyesség kellő mértéke, a magatartás kivételes legyen, a büntetőjogi fenyegetés pedig ultima ratio (Irk 2012: 216–217). Ez persze nem jelenti a törvényi szabályozás változatlanságát. A Btk.-n belül is vannak lehetőségek a technikai fejlődésből adódó jogalkotási szükségletek figyelembevételére. A tényállásoknak a kifejtett elvek szerinti módosítása, a büntetési célok módosulása, a közvetítői eljárás széles körben történő alkalmazása és még sok más lehetőség kínálkozik a jogág lényegi tartalmát és rendeltetését megőrző változtatásokra.

Új bűnüldözés?

A csúcstechnológiai bűnözés elleni fellépés az EUROPOL egyik kiemelt feladata, a szervezet megkülönböztetett figyelmet fordít a tevékenység megfelelő szinten tartására, a tagállamok erőfeszítéseinek az összehangolására (Europol Szemle 2011: 47–49). Magyarországon a Nemzeti Nyomozó Iroda Csúcstechnológiai Bűnözés Elleni Osztálya látja el ezt a feladatot. A szervezeti keretek tehát adottak a számítógépes bűnözés elleni fellépésre.

A számítógépes bűnözés a társadalomra veszélyes megnyilvánulások körében kiemelt figyelmet érdemel. Tény viszont, hogy a bűnüldözés technikai fejlesztése nem kizárólag az ilyen cselekmények megelőzését, felderítését és nyomozását szolgálja, hanem a „hagyományos” kriminalitás elleni fellépést is. Ilyen tekintetben tehát aszimmetria érvényesül, a rendőrség és a többi nyomozóhatóság (a továbbiakban együtt: rendőrség) előnyt élvez a bűnözés világával szemben. Ehhez jönnek azok a jogi lehetőségek, amelyek a közbiztonság őreit megilletik, másokat viszont nem. A technika fejlődése (például a DNS-vizsgálat) elősegíti az igazság feltárását már az eljárás kezdeti szakaszában is.

Vannak olyan nézetek, sőt modellek, amelyek abból indulnak ki, hogy az eszköztárnak nagy, akár meghatározó szerepet kell játszania a rendőri munkában. Ez a megközelítés több kérdést felvet, hiszen mind a mai napig elsődlegességet élvez a közösségi rendőrség filozófiája.¹⁰ Nem csupán az Egyesült Államokban, hanem egyebek mellett Európában is (Virta 2004). Ez a szervezeti és működési modell az elnevezésnek megfelelően a társadalmi beágyazottságot tekinti meghatározónak a közbiztonság védelmében (Friedmann 1992). Más kérdés, hogy a technikai fejlődés, a terrorizmus veszélye és más tényezők miatt a gyakorlatban nem mondható kizárólagosnak a community policing. Az elvileg is megalapozott elmozdulást (de nem szembefordulást) a problémaorientált rendőrség szorgalmazá-

¹⁰ <http://cops.org.my/> (letöltés: 2013. 03. 29.).

sa hozta. Ez az irányzat változatlanul fontosnak tartja a közösségi munkát, hiszen a problémák ott jelentkeznek, a megoldások is többnyire a helyi társadalomban keresendők. A felmerülő összefüggések azonban további információs igényeket támaszthatnak (Goldstein 1990: 36–37). A rendőrségnek a források lehető legszélesebb körére kell támaszkodnia. Magától értetődik, hogy ezen belül kiemelkedő, de nem kizárólagos jelentősége van a lakosság tapasztalatainak. Ezen túlmenően azonban szükség lehet akár saját felmérések végzésére, akár tudományos kutatások eredményeinek a felhasználására, akár egyéb (szakértői vagy intézményi) kútfők keresésére. Így a technikai háttér biztosítása fontosabbá válik, bár arra természetesen a közösségi rendőrség eredeti formája mellett is igény van (Chandek 1999).

A számítógépes támogatottság, valamint az adatok értékelésén alapuló konzultáció áll a Compstat-modell (a Computer Statistics rövidített összevonásából) középpontjában. A rendszeres heti rendőri értékelés (Compstat-tanácskozások) részben valóban a közösségi rendőrség, részben pedig a problémaorientált rendőrség módszereinek adaptálását jelenti (Bratton1998). Kétségtelen tény azonban, hogy az eszközök hangsúlyossá válása el is vonhatja a társadalmi kapcsolatokról a figyelmet. Annál inkább, mivel a társadalmi problémák mindegyike nem digitalizálható. Ezért a Compstat tulajdonképpen önálló modellként is jellemezhető, amelyben éppen a technikai haladás szorítja háttérbe a közösségi kapcsolatokat (Walsh–Vito 2004; Magers 2004).

A csúcstechnológia rendőrségi alkalmazását előtérbe helyező újabb irányzat az adatfeldolgozás által vezérelt rendőrség (intelligence led policing). Maga az „intelligence” (témánkhoz kapcsolódóan) az információ elemzett formáját jelenti (Peterson 2005: 3). Forrása és a helyzettől függően tartalma is lehet titkos, magának az egész modellnek azonban nem a titkosság a lényege. A bűnözést és a megelőzést érintő adatok szisztematikus gyűjtése és a számítógépes technika korszerű eszközeivel való feldolgozása áll ennek a modellnek a középpontjában. Mivel pedig az adatfeldolgozás által vezérelt rendőrség alapvető céljait és jellegét illetően nem különbözik a közösségi rendőrségtől és a problémaorientált rendőrségtől,

ezért az adatoknak zömmel a civil társadalomba kell visszajutniuk. Ezért is van kiemelkedő jelentősége annak, hogy a feldolgozott információ ne csupán a vezetés, hanem a helyszínen tevékenykedő, intézkedő rendőrök számára is azonnal (online) hozzáférhető legyen (Manning 2001). A társadalomba való visszajuttatás persze nem szűrés nélkül, hanem éppenséggel a fő célok (bűnözéscsökkentés és -megelőzés) által meghatározott módon és csoportosításban kell, hogy történjen. Erre nagy szükség van a prevenció érdekében is (Ratcliffe 2003: 6). Az adatfeldolgozás által vezérelt rendőrség nem pusztán az információs és kommunikációs technológia széles körben történő használatát jelenti, hanem sokak szerint szervezeti átalakítást is feltételez. A megosztott rendszerek, alrendszerek újragondolása, a párhuzamosságok megszüntetése és sok egyéb olyan változtatás szükséges, amely lehetővé teszi az adatok rendeltetésszerű áramlását (Sheptycki 2004).

Az adatfeldolgozás által vezérelt rendőrség irányzata sem maradt meg az Egyesült Államok közbiztonság-védelmi rendszerében. Olyannyira nem, hogy az Európai Unió belügyi és igazságügyi téren megvalósuló együttműködésének fejlesztési alapdokumentuma, a 2004-ben elfogadott hágai program is célul tűzte ki ennek a modellnek az uniós szintű megvalósítását.

Az eredményeket elemzik az információs és kommunikációs technológia (information and communication technology – ICT) alkalmazását vizsgáló COMPOSITE projekt kutatói. Szerintük a fő tendenciák a következők:

- a feldolgozott információk (intelligence) beillesztése a működési rendbe,
- a mobil-számítógépezés rendszeresítése,
- a videomegfigyelési technikák alkalmazása,
- a digitalizált biometrikus jegyek használata,
- a felhasználók (rendőrök) részéről történő elfogadottság erősítése,
- az interaktív média kihívásaira adott válaszok javítása (ICT Trends 2011: 2).

Összességében tehát az adatfeldolgozás által vezérelt rendőrség irányába történő elmozdulás figyelhető meg az európai rendőrségek működésében.

Már a hivatkozott felsorolásból is kitűnik, hogy számos olyan része van az ICT részben új elemeket tartalmazó használatának, amelyek alapjogvédelmi aggályokat vehetnek fel. Az Európa Tanács már hivatkozott, a számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye egyebek mellett kimondja: „Minden Szerződő Fél biztosítja, hogy a jelen Fejezetben meghatározott jogkörök és eljárások megteremtése, bevezetése és alkalmazása során figyelembe veszi a belső jogában meghatározott biztosítékokat és garanciákat, melyek érvényre juttatják az arányosság elvét, és lehetővé teszik az emberi jogok és szabadságok megfelelő védelmét” (15. cikk, 1. bekezdés). Említést érdemel: a német Szövetségi Alkotmánybíróság megállapította, hogy az információtechnikai rendszerek megbízhatósága és integritása iránti igény alapjog. Igaz, hogy ilyet az Alaptörvény nem tartalmaz, de a testület szerint az az általános személyiségi jogból levezethető (BVerfG, 1 BvR 370/07, 2008. február 27-i ítélet). Magyarországon a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 89. §-a (1) bekezdésének e. pontja értelmében bűnüldözési (a megelőzést is beleértve) célból, bírói engedéllyel a hatóság a számítástechnikai eszköz vagy rendszer útján továbbított vagy azon tárolt adatokat megismerheti, rögzítheti és felhasználhatja. A garanciák ugyanazok, mint a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés más eszközök, módszerek esetében. Megjegyzendő azonban, hogy a meghatározott időhöz kötött lehetőség a számítógépek tartalmának kifürkészése esetében kiszélesedik, hiszen a „tárolt” kifejezés nyilvánvalóan olyan adatokra is utalhat, amelyeknek a keletkezése korábbi.

Megjegyzendő, hogy a fejlett technológia felderítési, sőt megelőzési célú alkalmazása nem pusztán az egyéni alapjogok oldaláról lehet aggályos. Az adatok gyűjtése és számtalan (akár tetszőleges) szempontú elemzése-értékelése olyan tudáshoz juttathatja a rendőrséget vagy egyes személyeket, amely a gazdasági, sőt a politikai folyamatok befolyásolása előtt is megnyitja az utat. A veszélyek elhárítására rendelt megoldások tehát újabb, egyáltalában nem elhanyagolható fenyege-

tettséghez vezethetnek. Ezért a potenciális visszaélésekkel szemben garanciákat kell kiépíteni. A rendőrség civil kontrollja keretében olyan szakembereket is foglalkoztatni kellene, akik képesek felismerni az adatok gyűjtésében és feldolgozásában rejlő veszélyeket. A fejlett technológia alkalmazása egy demokratikus társadalomban csak akkor megengedhető, ha kielégíti a törvényesség, a költséghatékonyság, a technikai biztonság, valamint az ellenőrizhetőség követelményeit (Grabosky 1998: 5).

Egyet lehet érteni James Byrne és Gary T. Marx gondolataival. A szerzőpáros kifejtette, hogy a technológia szükségletei szerint működő prevenció és bűnmegelőzés hatásai kevésbé ismertek. A militarizálódás, amely a katonai technológia átvételét, de az ilyen szervezeti-működési filozófia befolyását is jelenti (Haggerty–Ericson 1999), a technológia és a kényszer viszonya, valamint a magánszektor és a közhatalom kapcsolatrendszere olyan kérdések, amelyekre választ kell adni, méghozzá nem úgy, hogy a választásban kizárólag vagy alapvetően a technikai fejlődésben kialakult szükségletekre vagyunk tekintettel. Másképpen szólva: a kritikátlan szervezeti-működési adaptáció helyett az emberi szükségleteknek alávetett apparátusra van szükség (Byrne–Marx 2011).

BIBLIOGRÁFIA

- Albrecht, Hans-Jörg (2006): A biztonságkonceptió átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikára. *Belügyi Szemle* 2.
- Alexander, Janet Cooper (2012): *Military Commissions: A Place Outside the Law's Reach*. Stanford Public Law Working Paper No. 2115073, Stanford University, Stanford.
- Allison, Tanene (2007): Confronting the Myth of Choice. Homelessness and Jones v. City of Los Angeles. *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review* 42/1.
- Andreas, Peter (2011): Illicit Globalization: Myths, Misconceptions and Historical Lessons. *Political Science Quarterly* 126/3.
- Anghie, Antony (2005): The War on Terror and Iraq in Historical Perspective. *Osgoode Hall Law Journal* 43/1–2: 45–66.
- Ballard, James D.–Hornik, Joseph G.–McKenzie, Douglas (2002): Technological Facilitation of Terrorism: Definitional, Legal and Policy Issues. *American Behavioral Scientist* 45/6: 989–1016.
- Bassiouni, Cherif, M. (1999): The Future of International Criminal Justice. *Pace Law Review* 11/2.
- Békés Imre (1974): *A gondatlanság a büntetőjogban*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Bowden, Brett (2009): *The Empire of Civilization: The Evolution of an Imperial Idea*. University of Chicago Press, Chicago.
- Braithwaite, John (1989): *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bratton, William J. (1998): Crime is Down in New York City: Blame the Police. In: Dennis, Norman (ed.): *Zero Tolerance: Policing a Free Society*. IEA Health and Welfare Unit, London, 29–43.
- Brodeur, Jean-Paul (2007): High and Low Policing in Post-9/11 Times. *Policing* 1/1.
- Brugger, Winfried (2000): Vom unbedingten Verbot der Folter zum bedingten Recht auf Folter? *Juristenzeitung* 4. S. 165–216.
- Burruss, George (2007): Crime in 2020. In: Schafer, Joseph A. (ed.): *Policing 2020: Exploring the Future of Crime, Communities, and Policing*, Futures Working Group PFI-FBI. Police Futurists International–FBI. Quantico, 104–132.
- Byman, Daniel (2006): Do Targeted Killings Work? *Foreign Affairs* 65/2: 95–111.
- Byrne, James–Marx, Gary T. (2011): Technological Innovations in Crime Prevention and Policing. A Review of the Research on Implementation and Impact. *Cahiers Politieétudes* 3: 17–40.
- Chandek, Megan S. (1999): *Technology to Enhance Community and Problem-Oriented Policing*. Michigan Regional Community Policing Institute, School of Criminal Justice. Michigan State University <http://www.cj.msu.edu/~outreach/cp/techoenhance.pdf>.
- Cheh, Mary M. (1998): Civil Remedies to Control Crime: Legal Issues and Constitutional Challenges. *Crime Prevention Studies* 9.
- Clarke, Ronald V. (2004): Technology, Criminology and Crime Science. *European Journal on Criminal Policy and Research* 10/1: 55–63.
- Cole, David (2001): As Freedom Advances: The Paradox of Severity in American Criminal Justice. *Journal of Constitutional Law* 3/1: 455–473.

- Colvin, Eric (1982): Recklessness and Criminal Negligence. *University of Toronto Law Journal* 32/4: 345–373.
- Costanzo, Mark A.–Gerrity, Ellen (2009): The Effects and Effectiveness of Using Torture as an Interrogation Device: Using Research to Inform the Policy Debate. *Social Issues and Policy Review* 3/1: 179–210.
- Coutorie, Larry E. (1995): The Future of High-Technology Crime: A Parallel Delphy Study. *Journal of Criminal Justice* 23/1: 13–27.
- Crawford, Adam (2003): „Contractual Governance” of Deviant Behaviour. *Journal of Law and Society* 30/4.
- Déri Pál (2008): *A bűnügyi statisztika problémái és a bűnözés prognózisa*. A Rendőrség Tudományos, Technológiai és Innovációs Tanácsa, ORFK, Budapest.
- Dershowitz, Alan M. (2002): *Why Terrorism Works*. Yale University Press, New Haven–London.
- Doktor Sándor (1912): Hím civilizáció és a nő értéke a társadalom felszabadításában. *A nő és a társadalom* VI/7: 128–129.
- Dunavölgyi Szilveszter–Tilkai Katalin (2013): Az ipari katasztrófák kriminalitása. *Belügyi Szemle* 2: 47–64.
- Eisner, Manuel (2003): Long-Term Historical Trends in Violent Crime. In: Tonry, Michael (ed.): *Crime and Justice: A Review of Research, Vol 30*. University of Chicago Press, 83–142.
- Elias, Norbert (1987): *A civilizáció folyamata*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Eser, Albin (2006): Das Internationale Militärtribunal von Nürnberg aus deutscher Perspektive. In: Reginbogin, Herbert et al. (eds): *The Nuremberg Trials: International Criminal Law Since 1945/ Die Nürnberger Prozesse: Völkerstrafrecht seit 1945*. K.G. Saur Verlag, München, 53–62.
- Europol Szemle (2011): *Europol Szemle – általános jelentés az EUROPOL tevékenységeiről*. Europol, Hága.
- Fantoly Zsanett (2008): *A jogi személyek büntetőjogi felelőssége*. HVG–ORAC, Budapest.
- Ferge Zsuzsa (2000): *Elszabaduló egyenlőtlenségek*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Fiebert, Martin S.–Gonzalez, Denise M. (1997): Why Women Assault: College Women who Initiate Assaults on their Male Partners and the Reasons Offered for such Behavior. *Psychological Reports* 80: 583–590.
- Finkelstein, Claire (2005): Responsibility for Unintended Consequences. *Ohio State Journal of Criminal Law* 5/2: 579–599.
- Fletcher, George P. (1971): The Theory of Criminal Negligence: A Comparative Analysis. *University of Pennsylvania Law Review* 119/3: 401–438.
- Friedmann, Robert R. (1992): *Community Policing: Comparative Perspectives and Prospects*. St. Martin’s Press, New York.
- Fukuzawa Yukichi (2009): *An Outline of a Theory of Civilization*. Columbia University Press, New York–Chichester.
- Garrett, Paul M. (2007): Making “Anti-Social Behaviour” – A Fragment on the Evolution of “ASBO Politics” in Britain. *British Journal of Social Work* 37/5.

- Gau, Jacinta M.–Corsaro, Nicholas–Stewart, Eric A.–Brunson, Rod K. (2012): Examining Macro-Level Impacts on Procedural Justice and Police Legitimacy. *Journal of Criminal Justice* 40/4: 333–343.
- Gercke, Marco (2007): *Internet-Related Identity Theft*. Council of Europe, Strasbourg.
- Gerry, Sarah (2007): Jones v. City of Los Angeles: A Moral Response to One City's Attempt to Criminalize, Rather than Confront, its Homelessness Crisis. *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review* 42/1.
- Goldstein, Herman (1990): *Problem-Oriented Policing*. McGraw–Hill, New York.
- Gottfredson, Michael R.–Hirschi, Travis (1990): *A General Theory of Crime*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- Gönczöl Katalin (2010): Pesszimista jelentés a posztmodern büntetőpolitika klimatikus viszonyairól. *Mozgó Világ* 4.
- Grabosky, Peter (1998): *Technology & Crime Control. Trends and Issues in Crime and Criminal Justice, No. 78*. Australian Institute of Criminology, Canberra.
- Gramckow, Heike (1997): Community Prosecution in the United States. *European Journal on Criminal Policy and Research* 5/4.
- Gross, Michael L. (2006): Assassination and Targeted Killing: Law Enforcement, Execution or Self-Defence? *Journal of Applied Philosophy* 23/3.
- Guizot, François Pierre Guillaume (1896): *General History of Civilization in Europe*. D. Appleton and Company, New York.
- Gurr, Ted Robert. (1981): Historical Trends in Violent Crime: A Critical Review of the Evidence. In: Tonry, Michael–Morris, Norval (eds.): *Crime and Justice: An Annual Review of Research, Vol 3*. University of Chicago Press, 295–353.
- Haggerty, Kevin–Ericson, Richard (1999): The Militarization of Policing in the Information Age. *Journal of Political and Military Sociology* 27/2: 233–255.
- Hall, Jerome (1963): Negligent Behavior Should be Excluded from Penal Liability. *Columbia Law Review* 63/4: 632–644.
- Hall, Steve (2012): *Theorizing Crime and Deviance – A New Perspective*. Sage Publications, London–Thousand Oaks CA–New Delhi–Singapore.
- Huisman, Wim–Koemans, Monique (2008): Administrative Measures in Crime Control. *Erasmus Law Review* 1/5.
- Huntington, Samuel (2008): *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- ICT Trends (2011): *ICT Trends in European Policing*. Composite Project, Oranienburg, Németország.
- Irk Albert (1928): Kínvallatás Oroszországban. In: *Irk Albert tanulmányai a büntetőjog és a nemzetközi jog köréből*. Haladás Nyomdarárszvénytársaság, Pécs, 73–75.
- Irk Ferenc (2012): *Kétkedő kriminológia – a rizikótársadalom kriminálszociológiája*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Jakobs, Günther (2010): Zur Theorie des Feindstrafrechts. In: Rosenau, Henning–Kim, Sangyung (Hrsg.): *Straftheorie und Strafrechtigkeit*. Peter Lang, Frankfurt, 167–182.

- Joh, Elizabeth E. (2009): Breaking the Law to Enforce It: Undercover Police Participation in Crime. *Stanford Law Review* 62/1.
- Kiss Zsigmond–Soós László (2002): Az új Büntető Törvénykönyv Különös Részének szerkezeti felépítése. *Büntetőjogi Kodifikáció* 3: 16–24.
- Korinek László (1988): *Rejtett bűnözés*. KJK, Budapest.
- Korinek László (2003): Tendenciák. *Belügyi Szemle* 1.
- Korinek László (2006a): *Bűnözési elméletek*. Duna Palota és Kiadó, Budapest.
- Korinek László (2006b): Nomádok és letelepedettek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny* 61/7–8: 247–267.
- Korinek László (2007): Nemek, szexualitás és bűnözés. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* VIII. Külszám, 5–26.
- Korinek László (2010): *Kriminológia I*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Korinek László (2013): Újabb tendenciák. *Belügyi Szemle* 1: 19–34.
- KSH (2012): *Magyarország 2011*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Lanni, Adriaan (2005): The Future of Community Justice. *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review* 40/2.
- Larkin, Philip M. (2007): The 'Criminalization' of Social Security Law: Towards a Punitive Welfare State? *Journal of Law and Society* 34/3.
- Lewin, Kurt (1952): *Field Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers*. Tavistock, London.
- Lin, Ming-Jen (2007): Does Democracy Increase Crime? The Evidence from International Data. *Journal of Comparative Economics* 35/3: 467–283.
- Linklater, Andrew (2007): Torture and Civilization. *International Relations* 21/1: 111–118.
- Lochner, Todd (2008): iSound and Fury: Pretextual Prosecution and Department of Justice Antiterrorism Efforts. *Law & Policy* 30/2.
- Magers, Jeffrey S. (2004): Compstat: A New Paradigm or a Repudiation of Community Policing? *Journal of Contemporary Criminal Justice* 20/1: 70–79.
- Manap, Nazura Abdul–Tehrani, Pardis Moslemzadeh (2012): Cyber Terrorism: Issues in Its Interpretation and Enforcement. *International Journal of Information and Electronics Engineering* 2/3: 409–413.
- Mangasuli, Sushant (2012): Hackers and Intruders: Motives and Difference. *International Journal of Electronics and Computer Science Engineering* 1/3: 1446–1448.
- Manning, Peter K. (2001): Technology's Ways: Information Technology, Crime Analysis and the Rationalizing of Policing. *Criminal Justice* 1/1: 83–103.
- Mazower, Mark (2006): An International Civilization? Empire, Internationalism and the Crisis of the Mid-Twentieth Century. *International Affairs* 82/3: 553–566.
- Meares, Tracey L. (2006): Everything Old is New Again: Fundamental Fairness and the Legitimacy of Criminal Justice. *Ohio State Journal of Criminal Law* 3/1: 105–123.
- Melzer, Nils (2008): *Targeted Killing in International Law*. Oxford University Press, Oxford–New York.

- Milovanovic, Dragan (1997): Postmodernist versus the Modernist Paradigm: Conceptual Differences. In: Milovanovic, Dragan (ed.): *Chaos, Criminology, and Social Justice: The New Orderly (Dis)Order*. Praeger Publishers, Westport, 3–28.
- Mitchinson, Neil–Wilkins, Marc–Breitenbach, Lothar–Urry, Robin–Portesi, Silvia (2004): *Identity Theft – A Discussion Paper*. EUR 21198 European Commission, Joint Research Centre, Brussels.
- Neocleous, Mark (2011): The Police of Civilization: The War on Terror as Civilizing Offensive. *International Political Sociology* 5/2: 144–159.
- Pert, Michael W. (2003): It's Not Always About the Money: Why the State Identity Theft Laws Fail to Adequately Address Criminal Record Identity Theft. *The Journal of Criminal Law and Criminology* 94/1: 169–208.
- Peterson, Marilyn (2005): *Intelligence-led Policing: The New Intelligence Architecture*. Bureau of Justice Assistance, Washington D. C.
- Pritikin, Martin H. (2008): Is Prison Increasing Crime? *Wisconsin Law Review* 6: 1049–1108.
- Ratcliffe, Jerry H. (2003): *Intelligence-led Policing*. Trends and Issues in Crime and Criminal Justice No. 248., Australian Institute of Criminology, Canberra.
- Raviv, Adam (2004): Torture and Justification: Defending the Indefensible. *George Mason Law Review* 13/1: 135–181.
- Reiman, Jeffrey H. (1985): Justice, Civilization, and the Death Penalty: Answering van den Haag. *Philosophy and Public Affairs* 14/2: 115–148.
- Secretary-General (2010): *State of Crime and Criminal Justice Worldwide. Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice*. Salvador, Brazil, 12–18 April, 2010 A/Conf. 213/3.
- Sheptycki, James (2004): Organizational Pathologies in Police Intelligence Systems: Some Contributions to the Lexicon of Intelligence-led Policing. *European Journal of Criminology* 1/3: 307–332.
- Simmons, Ric (2007): *Private Criminal Justice*. Public Law and Legal Theory Working Paper Series No. 93. Ohio State University, Center for Interdisciplinary Law and Policy Studies, Columbus.
- Spengler, Oswald (1994): *A Nyugat alkonya*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Steffensmeier, Darrell–Zhong, Hua–Ackerman, Jeff–Schwartz, Jennifer–Agha, Suzanne (2006): Gender Gap Trends for Violent Crimes 1980 to 2003. *Feminist Criminology* 1/1: 72–98.
- Stivachtis, Yannis S. (2010): ‘Civilizing’ the Post-Soviet/Socialist Space: An English School Approach to State Socialization in Europe – The Cases of NATO and the Council of Europe. *Perspectives* 18/2: 5–32.
- Szabó Anna (2012): A női bűnözés. *Jogtörténeti Közvetítő* XVI/4: 4–7.
- Szathmáry Zoltán (2011): A számítástechnikai bűncselekmények. *Magyar Jog* 3: 160–170.
- Szádeczky Tamás (2008): Terrorizmus a kibertérben. *Infokommunikáció és Jog* 27: 200–204.
- Szikinger István (2011): Al Capone karrierjének vége. Belügyi Szemle 2.
- Toynbee, Arnold (1994): *Tanulmány a történelemről* (kézirat gyanánt) Pannonhalma.
- Uggen, Christopher–Manza, Jeff–Thompson, Melissa (2006): Citizenship, Democracy, and the Civic Reintegration of Criminal Offenders. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 605/1: 281–310.

- Vansteenkiste, Maarten–Sheldon, Kennon M. (2006): There's Nothing More Practical Than a Good Theory: Integrating Motivational Interviewing and Self-determination Theory. *British Journal of Clinical Psychology* 45/1: 63–82.
- Virta, Sirpa (2004): *Moving Forward with Community Policing in Europe*. CEPOL, Tampere.
- Walsh, William F.–Vito, Gennaro F. (2004): The Meaning of Compstat: Analysis and Response. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 20/1: 51–69.
- Wei, Ruan (2011): Civilization and Culture. *Globality Studies* 24. May, 28., 1–14.
- Wilke, Christiane (2009): Reconsecrating the Temple of Justice: Invocations of Civilization and Humanity in the Nuremberg Justice Case. *Canadian Journal of Law and Society / Revue Canadienne Droit et Societe* 24/2: 181–201.

